

UDK: 322 (497.1) "1966"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 20. 10. 2003.
Prihvaćeno: 14. 5. 2004.

Pregovori Svete Stolice i Jugoslavije i potpisivanje protokola iz 1966. godine

MIROSLAV AKMADŽA

Pedagoški fakultet u Osijeku, Osijek, Republika Hrvatska

Na temelju trenutno dostupnih arhivskih izvora i postojeće literature autor prikazuje razvoj odnosa Katoličke crkve i komunističkog režima u Jugoslaviji i u svezi s tim pregovore između Svete Stolice i Jugoslavije početkom 60-tih godina XX. stoljeća. Objasnjava kako su potaknuti, kako su provedene pripreme, koliki je bio utjecaj II. vatikanskog koncila i kako su tekli pregovori između Svete Stolice i Jugoslavije. Na kraju prikazuje rezultate pregovora i reakcije objiju strana i javnosti na protokol.

Ključne riječi: Sveta Stolica, protokol iz 1966., II. vatikanski koncil

Uvod

Diplomatski odnosi između Sv. Stolice i Jugoslavije prekinuti su u prosincu 1952. godine nakon vrlo napetih odnosa između Katoličke crkve i komunističkog režima u Jugoslaviji nakon završetka II. svjetskog rata. Razdoblje do prekida diplomatskih odnosa bilo je obilježeno otvorenom borbom komunističkog režima protiv Katoličke crkve, s ciljem slabljenja njezine moći i ugleda, te po mogućnosti stvaranja "narodne crkve" koja bi bila pod manjim utjecajem Svete Stolice i stavljena pod nadzor državne vlasti. S obzirom na to da komunistički režim nije u tome uspio, a bez obzira na niz represivnih mjera koje je poduzimao (zatvaranja i ubijanja svećenika, osude i zatvaranje nadbiskupa Stepinca, izbacivanje vjeronauka iz državnih škola, zabrane crkvenog tiska, oduzimanje crkvene imovine i sl.), pokušao je razbiti jedinstvo Katoličke crkve osnivanjem staleških svećeničkih udruženja uz pomoć svećenika sklonih režimu i drugih svećenika koji su podlegli političkom pritisku ili su pridobiveni raznim povlasticama. Kada su biskupi uz potporu Sv. Stolice zabranili osnivanje tih udruženja i uključivanje svećenstva u njih, jugoslavenska vlada optužila je Sv. Stolicu za miješanje u unutrašnje stvari Jugoslavije i iskoristila kao povod imenovanje nadbiskupa Stepinca kardinalom za prekid odnosa sa Sv. Stolicom.

Nakon prekida diplomatskih odnosa sa Sv. Stolicom, komunistički režim promijenio je taktiku prema Katoličkoj crkvi odustavši od otvorenih represii-

vnih metoda, ali ne i od daljnijeg rada na slabljenju njezine snage i razbijanju jedinstva u njenim redovima. No, ozbiljnijih pokušaja za normalizaciju crkveno-državnih odnosa nije bilo sve do smrti kardinala Stepinca početkom 1960. godine, kada počinje novo razdoblje u odnosima Katoličke crkve i komunističkog režima u Jugoslaviji, koje će završiti potpisivanjem protokola 1966. godine.

Prve naznake o mogućnosti poboljšanja odnosa između Katoličke crkve i komunističkog režima u Jugoslaviji

Nakon smrti pape Pija XII. u listopadu 1958. godine i kardinala Alojzija Stepinca 10. veljače 1960. godine, predstavnici državne vlasti u Jugoslaviji željeli su dokazati da su njih dvojica bili glavni krivci za loše crkveno-državne odnose, te su odmah u javnost puštene najave da vlada želi poboljšanje odnosa s Katoličkom crkvom. Također su nastojali prikazati kardinalova nasljednika nadbiskupa Franju Šepera kao osobu skloniju dijalogu s državnim vlastima, iako on to ničim nije pokazao, već je naprotiv bio sličnih svjetonazora kao kardinal Stepinac te je sve vrijeme izbjegavao razgovore s predstavnicima vlasti ako za to nije bilo posebnih razloga.

Na sjednici Savezne komisije za vjerska pitanja 26. veljače 1960. istaknuto je da je na zasjedanju biskupskih konferencija u listopadu 1959. prevladala tendencija da se odnosi s državom dalje ne zaoštravaju. Upozoreno je i na sve veću spremnost biskupa na razgovore s vlastima te da Sv. Stolica želi normalizaciju odnosa ali da to želi prikazati kao popuštanje Jugoslavije pod pritiskom vjerskih masa. Predsjednik Komisije za vjerska pitanja NR Hrvatske Stjepan Iveković tom je prigodom istaknuo da su temeljna tri pitanja koja će se morati rješavati u odnosima s Crkvom: katehizacija, vjerski tisak i svećenička udruženja. Na kraju sjednice zaključeno je da se potvrđuje ispravnost ocjene da je Katolička crkva u zemlji promijenila svoju taktiku.¹

Zapaženi su sve intenzivniji kontakti između predstavnika Katoličke crkve i državnih vlasti, koji su doveli do popuštanja napetosti. Tako je npr. biskup zadarski, Mato Garković, izdao dvije okružnice svećenicima u kojima ih upozorava na redovno plaćanje poreza i lojalnije stajalište prema vlastima te im je skrenuo pozornost da ne čine prekršaje. Također je u zadarskoj bogosloviji u povodu Dana Republike 29. studenoga 1959. organizirana akademija s prigodnim programom. Biskup dubrovački, Josip Butorac, osobno je u školi za svećenike pregledao biblioteku i naredio da se knjige koje nisu bile po volji državnim vlastima iz nje uklone te stave Titove slike u učionice i skrenuo pozornost nastavnicima na odgoj bogoslova u domoljubnom duhu. S druge strane Komisija za vjerska pitanja NR Hrvatske upozorila je predsjednike NO-a (Narodni odbor) u kotarevima da ima nezakonitosti zbog primjene pretjeranih i grubih mjera od strane organa vlasti, kojima se želi umjetno ograničiti djelovanje vjerskih zajednica. Tako je upozoreno na nerealno i nezakonito oporezivanje s ciljem umjetnog ograničavanja materijalne baze Crkve, one-

¹ Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Fond Komisije za odnose s vjerskim zajednicama (dalje KOVZ), kut. 40, Pov. 29/1-60.

mogućavanja po svaku cijenu popravki i gradnji bogomolja, crkvi i hramova, posebice tamo gdje su porušene za vrijeme rata. Zatraženo je od predsjednika NO-a kotareva da se poduzmu mjere u smislu smanjivanja "sitnih šikanacija" i poduzimanja administrativnih mjera, jer se tim mjerama ne može pomoći Crkvi u prilagođavanju novim društveno-političkim prilikama.²

Državne vlasti također su upozoravale lokalne organe vlasti da administrativne mjere treba mijenjati političkim mjerama, posebno pri izricanju kazni sudaca za prekršaje, oporezivanju vjerskih zajednica i izdavanju građevinskih dozvola za gradnju ratom razorenih crkava i sl.³

Komisija za vjerska pitanja NR (Narodne Republike) Hrvatske konstatirala je u travnju 1960. da biskupi sve više kontaktiraju s organima vlasti te da te razgovore treba iskoristiti za iznošenje stajališta koje će biskupi prenijeti u Vatikanu.⁴

Neki poticaji za pokretanje razgovora između predstavnika Sv. Stolice i Jugoslavije

Prve konkretne pokušaje za pokretanje pregovora o normalizaciji odnosa Sv. Stolice i Jugoslavije pokrenuo je nekoliko puta (8. veljače, 10. ožujka, početkom travnja, 4. i 27. srpnja 1960.) mons. Aloisi Masella iz Kongregacije sv. Oficija, bliski suradnik kardinala Ottavianija, kod savjetnika jugoslavenskog veleposlanstva u Rimu, Miroslava Majera. Razgovori su održavani uz pomoć savjetnika talijanskog Ministarstva vanjskih poslova, Vincija, koji je predložio da Majer o svojim kontaktima izvijesti Beograd te da Sv. Stolica pošalje jednog svog dužnosnika u Jugoslaviju. Majeru su jugoslavenske vlasti dale upute da u razgovorima s Masellom iznese nekoliko najvažnijih uvjeta koje Jugoslavija postavlja za normalizaciju odnosa: 1) priznavanje društveno-političkog uređenja Jugoslavije; 2) priznavanje stanja odvojenosti Crkve od države; 3) prestanak neprijateljske promidžbe protiv Jugoslavije; 4) nemiješanje u unutrašnje poslove Jugoslavije; 5) suradnja s državnim organima u rješavanju konkretnih pitanja; 6) da se u vjerskim školama ne djeluje protiv društveno-političkog uređenja u zemlji; 7) da se prestane s pružanjem potpore i pomoći ustaškoj emigraciji; 8) postupak beatifikacije kardinala Stepinca bio bi smatran činom otežavanja odnosa; 9) depolitizacija Zavoda sv. Jeronima; 10) razgraničenje teritorija biskupija.⁵

Državni sekretarijat za vanjske poslove FNRJ (Federativna Narodna Republika Jugoslavija) uputio je 12. ožujka 1960. veleposlanstvima FNRJ instrukcije o vođenju možebitnih razgovora s predstavnicima Katoličke crkve, tj. Sv. Stolice.

² HDA, KOVZ, kut. 40, Pov. 08-6/1-60., primjerak za KNO (Kotarski narodni odbor) Kutina.

³ HDA, KOVZ, kut. 40, Pov. 8/1-60., Plan rada za 1960. godinu, koji je uputila Komisija za vjerska pitanja NRH Saveznoj komisiji za vjerska pitanja 19. II. 1960.

⁴ HDA, KOVZ, zapisnici, knj. 2, Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja NRH (Narodne Republike Hrvatske), od 21. IV. 1960.

⁵ HDA, KOVZ, kut. 41, Pov. 131/1-60, Elaborat iz srpnja 1960. god. "Odnosi Vatikan-Jugoslavija", str. 62; Radmila RADIĆ, *Država i verske zajednice 1945-1970*, Beograd 2002., knj. II., 453., bilj. 1515.

Naglašava se da je uočljiva spremnost Sv. Stolice na promjenu politike prema Jugoslaviji i ističe da se to očituje u manje tolerantnom stajalištu prema emigraciji, umjerenijem tonu u tisku i radioemisijama, toleranciji kontakata biskupa s jugoslavenskim vlastima i sl. No posebno se naglašava da će smrt kardinala Stepinca omogućiti tolerantniji odnos države i Katoličke crkve. Radi jedinstvenog nastupa u možebitnim razgovorima upozoreno je da ne treba pokazivati nikakvu inicijativu ni interese za razgovor na temu obnove diplomatskih odnosa, nego ih iskoristiti za prikupljanje što više detalja o stajalištima Sv. Stolice, te u razgovorima odbaciti stajalište o jugoslavenskoj krivnji za prekid diplomatskih odnosa. Također se kaže da će se, ako se ocijeni da je moguć kontakt, to učiniti prema izboru jugoslavenskih vlasti, ali samo neformalno jer su ponajprije zainteresirani za stvaranje određenog modus vivendija po kojem bi i Sv. Stolica morala preuzeti neke obveze, a koje bi pomogle konsolidaciji crkveno-državnih odnosa u Jugoslaviji, te da je pitanje diplomatskih odnosa pitanje daljnje perspektive.⁶

Tijekom 1960. bilo je još nekih neslužbenih kontakata i ponuda pojedinih istaknutih osoba za posredovanje između Sv. Stolice i Jugoslavije. Tako je šef kabineta potpredsjednika SIV-a (Savezno izvršno vijeće) Edvarda Kardelja, dr. Anton Vratuša, razgovarao 16. lipnja 1960. s profesorom iz Milana, Renatom Teanijem. Teanije je zanimala mogućnost normalizacije odnosa Sv. Stolice i Jugoslavije te je ponudio svoje posredništvo kod kardinala Giovannia Battiste Montinija (budući papa Pavao VI.) o tom pitanju.⁷

Krajem srpnja 1960. održana je sjednica Kardinalske komisije za inozemne poslove na kojoj je donesen zaključak da s Jugoslavijom treba normalizirati odnose, najprije u smislu modus vivendija između biskupa u Jugoslaviji i jugoslavenske vlade, a poslije uspostavom diplomatskih odnosa između Sv. Stolice i Jugoslavije. Papa Ivan XXIII. navodno je izjavio da je osobno zainteresiran za normalizaciju odnosa s Jugoslavijom te je kardinalu Dominiku Tardiniju i vršitelju dužnosti predsjednika biskupskih konferencija, beogradskom nadbiskupu Josipu Ujčiću dao upute o tome.⁸

Prve naznake o spremnosti biskupa za normalizaciju odnosa s državom

Prva konkretna reakcija Katoličke crkve u Jugoslaviji na naznake o spremnosti vlade za poboljšanje crkveno-državnih odnosa uslijedila je u rujnu 1960. Naime, biskupi su uputili sa svoje godišnje konferencije u Zagrebu od 20. do 23. rujna 1960., u povodu učestalih izjava mjerodavnih jugoslavenskih državnih čimbenika da jugoslavenska državna vlada želi što skorije normalizaciju odnosa između države i Katoličke crkve, pismo SIV-u u kojem izražavaju suglasnost svih biskupa Jugoslavije o tom pitanju. U pismu je istaknuto da su biskupi uvjereni da bi takva normalizacija međusobnih odnosa značila veliku dobit i za Crkvu i za državu i da bi ona uvelike pridonijela konsolidaciji unu-

⁶ R. RADIĆ, n. dj., 454.

⁷ HDA, KOVZ, kut. 41, Pov. 91/1-60.

⁸ R. RADIĆ, n. dj., 456 (autorica ne navodi izvor za navedene podatke).

tarnjih prilika u zemlji, što bi ujedno u inozemstvu znatno podiglo ugled jugoslavenskih naroda i jugoslavenske državne zajednice. Biskupi su izrazili spremnost da sa svoje strane pruže punu potporu svim iskrenim nastojanjima da se pronade i ostvari jedan uistinu zdravi i trajni *modus vivendi* između Crkve i jugoslavenske države. No, biskupi su ipak upozorili na to da je nosilac suverene vlasti u Katoličkoj crkvi Sveta Stolica odnosno papa, a ne pojedini biskupi niti skupine biskupa, te da u skladu s tim katolički biskupi u Jugoslaviji nisu kompetentni stupiti u meritorne pregovore s državnim čimbenicima o uređenju međusobnih odnosa između Crkve i države, a još manje zaključiti bilo kakav konačan sporazum o tom pitanju. To ne znači da biskupi ne bi mogli sa svoje strane aktivno sudjelovati u pripremanju stanja koje bi omogućilo uspješne pregovore između jugoslavenske vlade i Svete Stolice.

Da bi došlo do povoljnijeg ozračja u crkveno-državnim odnosima, biskupi su naglasili da i vlada sa svoje strane mora ukloniti neke nedostatke, kao što su problemi oko katehizacije, vjerskih prava vojnika i zatvorenika, svetkovanja vjerskih blagdana, otežavanja rada vjerskih škola, povrata oduzete crkvene imovine, popravka i gradnji crkvi, povrata crkvenih matičnih knjiga, slobode vjerskog tiska, pitanja svećeničkih udruženja i dr.⁹

Reakcije vlasti na navedenu predstavku bile su uglavnom pozitivne. Na sjednici Komisije za vjerska pitanja NRH održanoj 13. listopada 1960. konstatirano je da je Biskupska konferencija prošla u umjerenom tonu te da je predstavka upućena s konferencije ujedno poticaj biskupa za pokretanje pregovora o uspostavi diplomatskih odnosa Sv. Stolice i Jugoslavije. Također je rečeno da ovom predstavkom biskupi prvi put priznaju Ustav i zakone FNRJ te je Komisija zastupala mišljenje da je ovaj korak učinjen po nalogu Sv. Stolice i pod pritiskom nižeg svećenstva. Što se tiče zahtjeva iz predstavke, istaknuto je da su to zahtjevi koji se uvijek ponavljaju, te da je predstavka pisana umjerenim tonom.¹⁰

Pozitivno stajalište vlasti o Biskupskoj konferenciji posebno je ohrabrilo beogradskog nadbiskupa i predsjednika biskupskih konferencija Josipa Ujčića. Njemu je bila posebno značajna činjenica da je odgovor na biskupsku predstavku koju je vlada FNRJ poslije uputila biskupima imao potpis potpredsjednika vlade Edvarda Kardelja, a ne kao prije nekog nižeg službenika, što je upućivalo na to da je biskupsko pismo shvaćeno ozbiljno.¹¹ Naime, 13. listopada 1960. godine održan je u Saveznoj komisiji za vjerska pitanja sastanak u svezi s biskupskom predstavkom, koji je vodio Edvard Kardelj. U svezi s uspostavljanjem odnosa sa Sv. Stolicom, Kardelj je rekao da se načelno ne treba orijentirati na obnavljanje odnosa, ali da to ne treba javno isticati. U svakom slučaju predstavka biskupa ocijenjena je pozitivno te je odlučeno da se na predstavku odgovori te da se započnu pripreme za razgovore s Poslovnim odborom biskupskih konferencija.¹²

⁹ HDA, KOVZ, kut. 41, Pismo Predsjedništva biskupskih konferencija SIV-u FNRJ, br. 96-BK-60, od 23. IX. 1960. god.

¹⁰ HDA, KOVZ, zapisnici, knj. 2.

¹¹ A. CASAROLI, *Mučeništvo strpljivosti, Sveta Stolica i komunističke zemlje 1963.-1989.*, Zagreb 2001., 314.-315.

¹² R. RADIĆ, n. dj., 457., bilj. 1527.

U skladu s navedenim zaključcima tajnik savezne Komisije za vjerska pitanja, Miloje Dilparić posjetio je 24. listopada 1960. nadbiskupa Ujčića i predložio mu održavanje sastanka između Poslovnog odbora biskupskih konferencija i predstavnika SIV-a. No, nadbiskup Šeper je poziv nadbiskupa Ujčića za susret Poslovnog odbora s predstavnicima SIV-a odbio, a ni drugi biskupi nisu bili skloni tom sastanku bojeći se da za to nemaju ovlaštenja.¹³

Nadbiskup Ujčić je razgovarao s kardinalom Tardinijem o prijedlozima jugoslavenskih vlasti za razgovore s biskupima, no nije dobio ovlaštenje za razgovore o bilo kakvim sporazumima s vlastima jer je to bilo u kompetenciji Svete Stolice. No, naglasio je da biskupi mogu razgovarati s vlastima o lokalnim problemima i da se bore za svoja prava na svom terenu. Nije dopustio formiranje nikakve biskupske komisije biskupa za pregovore s jugoslavenskim vlastima, već je predložio da jugoslavenske vlasti zatraže od Sv. Stolice jednog delegata koji bi bio kompetentan za razgovore s jugoslavenskom vladom. Nakon što su saznali za stajališta Sv. Stolice, na sastanku SIV-a u prosincu 1960. je konstatirano da Sveta Stolica pokušava postići obnovu diplomatskih odnosa s Jugoslavijom, ali želi da Jugoslavija prva pokrene to pitanje, što je ocijenjeno kao korak unatrag u odnosu na postignuti napredak. Također je zaključeno da se o pitanju upućivanja papinskog legata odgovori kako se razgovori o sređivanju odnosa mogu voditi samo s biskupima u Jugoslaviji.¹⁴

Po tvrdnjama mons. Casarolija, nadbiskup Ujčić dojurio je u Vatikan ohrabren odgovorom jugoslavenske vlade. No tamo je naišao na manje optimizma nego što je očekivao. No i samo pitanje početka razgovora o *modus vivendi* trebalo je još dobro proučiti, bez obzira na znake popuštanja koji su davali nadu za poboljšanje položaja Crkve u Jugoslaviji jer je još bilo previše stvari koje je trebalo urediti da bi se moglo uopće započeti s pregovorima.¹⁵

U SIV-u je 26. prosinca 1960. održan sastanak na temu odnosa Katoličke crkve i države. Tom prigodom A. Ranković je rekao da ponovno treba razgovarati s nadbiskupom Ujčićem i istaknuti njegova pozitivna nastojanja da se srede odnosi Crkve i države, ali da treba naglasiti da je stajalište Sv. Stolice da biskupi nemaju šta razgovarati o crkveno-državnim odnosima mimo Sv. Stolice, nego samo o pojedinim konkretnim pitanjima, korak unazad u odnosu na biskupsku inicijativu.¹⁶

Prigodom razgovora s nadbiskupom Šeperom 17. veljače 1961., Stjepan Iveković je spomenuo biskupsku predstavku, a nadbiskup je rekao, da su biskupi, i to njih petorica, pozvani u Vatikan u svezi s predstavkom, te je predstavka pozornu proučena i prihvaćena osim jedne rečenice, u kojoj su biskupi upotrijebili izraz "modus vivendi". Inače, rečeno im je da u svojim biskupijama stvaraju takve odnose da se zaoštrenost koja je postojala ukloni, a reguliranje odnosa između Sv. Stolice i države da je stvar Sv. Stolice.¹⁷

¹³ ISTO, 458.

¹⁴ ISTO, 460.-461.

¹⁵ A. CASAROLI, n. dj., 315.

¹⁶ HDA, KOVZ, kut. 42, Pov. 2/1-1960.

¹⁷ HDA, KOVZ, zapisnici, knjiga 2, Zapisnik Komisije za vjerska pitanja NRH, od 12. XI. 1960. god.

Tijekom 1962. nije bilo konkretnijih poticaja ni s jedne strane glede pregovora Sv. Stolice i Jugoslavije. Na sjednici Savezne komisije za vjerska pitanja 29. lipnja 1962. S. Iveković je rekao da ima osjećaj da su se odnosi s katoličkim biskupima u posljednje vrijeme ohladili, jer biskupi čekaju zaključke koncila, odnosno smjernice koje će koncil dati za daljnji rad, posebice u komunističkim društvima.¹⁸

Papa Ivan XXIII., II. vatikanski koncil i crkveno-državni odnosi u Jugoslaviji

Drugi vatikanski koncil održavao se u Vatikanu od 11. listopada 1962. do 8. prosinca 1965. U tom razdoblju održana su četiri zasjedanja. Prvo zasjedanje održano je u vrijeme pape Ivana XXIII. (umro u lipnju 1963.), a ostala tri u vrijeme pape Pavla VI. Na koncilu su prvi put bili i predstavnici drugih kršćanskih crkava. Papa se u to vrijeme posebno angažirao za mirno rješenje kubanske krize i uputio opći poziv na mir u svijetu. Reakcije jugoslavenskih vlasti na takvu papinu politiku bile su pozitivne. U Saveznoj komisiji za vjerska pitanja isticano je da treba davati veću potporu onim biskupima koji su na onoj liniji koju zastupa papa.¹⁹

U studenome 1962. veleposlanstvo Jugoslavije u Rimu priredilo je prijem za biskupe koji su sudjelovali na koncilu. Pozvani su i predstavnici Sv. Stolice, ali je Sv. Stolica odgovorila da predstavnike šalje na prijeme samo u ona veleposlanstva koja su akreditirana pri Sv. Stolicu te bi posjet jugoslavenskom veleposlanstvu bio presedan.²⁰

Prve naznake o mogućem početku pregovora između Sv. Stolice i Jugoslavije

U elaboratu Savezne komisije za vjerska pitanja o jugoslavensko-vatikanским odnosima 21. travnja 1962. predložena je nova varijanta po kojoj bi u smislu vršenja vrhovne vlasti nad Katoličkom crkvom u Jugoslaviji Sv. Stolica uz redovne kontakte i veze predstavnika Katoličke crkve i Svete Stolice, povremeno slala svog predstavnika radi vizitacije. U vezi s time da Sv. Stolica ima svog stalnog predstavnika u Jugoslaviji, predloženo je da u početku ta osoba bude državljaniin Jugoslavije. No istaknuto je da ne dolazi u obzir da se Katoličkoj crkvi daje neki specijalni povlašteni položaj te da ne dolazi u obzir obnavljanje diplomatskih odnosa sa Sv. Stolicom.²¹

Prve naznake mogućih pregovora između jugoslavenske vlade i Svete Stolice pojavile su se početkom 1963. kada je, prema pisanju Agostina Casarolija, jugoslavenski veleposlanik u Rimu Ivo Vejvoda izrazio želju jugoslavenske vlade za

¹⁸ HDA, KOVZ, kut. 46, Pov. 113/1-1962.

¹⁹ HDA, KOVZ, kut. 47, Pov. 147/1-1962, Zapisnik sa sjednice Savezne komisije za vjerska pitanja, od 27. XI. 1962.

²⁰ HDA, KOVZ, kut. 47, Pov. 149/1-1962.

²¹ R. RADIĆ, n. dj., 467.

kontaktima sa Svetom Stolicom.²² S druge strane jugoslavenska je vlada tvrdila da je poticaj za pregovore pokrenula Sv. Stolica, preko posrednika Jaegera, člana Ustavnog suda Italije, koji je bio blizak Sv. Stolici. Jaeger se u razgovorima s veleposlanikom Vejvodom zanimao bi li stajališta jugoslavenskih vlasti o možebitnom razmatranju odnosa sa Sv. Stolicom htio izravno prenijeti predstavniku Sv. Stolice. Vejvoda je rekao da bi to mogao učiniti, ali na neutralnom terenu. Jaeger je rekao da je spreman organizirati takav sastanak na diskretan način s kardinalom Gaetanom Cicognanijem, državnim tajnikom Sv. Stolice, a možda i s papom. Vejvoda je rekao da ne može odmah pristati na sastanak jer se mora konzultirati sa svojom vladom.

Savezna komisija za vjerska pitanja razradila je na temelju Vejvodinih informacija stajališta, koja je uputila Vejvodi za daljnje postupanje. U tim stajalištima istaknuto je da je za jugoslavensku stranu bitno da Sv. Stolica utječe na biskupe u Jugoslaviji da srede odnose s državom. Vejvodi je dana uputa da ako od Sv. Stolice dođe izravan poziv za kontakt da ga može prihvatiti, ali za početak samo na informativnoj bazi, te da poticaj za razgovore treba bezuvjetno prepustiti Sv. Stolici. Vejvodi je savjetovano da u prvom sljedećem razgovoru s Jaegerom treba istaknuti, da ako Sv. Stolica želi kontakt, jugoslavenska strana očekuje da bude izravno pozvana, a ako takav poziv uslijedi, treba vidjeti na kojoj je razini predviđen, kako bi se moglo vidjeti kakav značaj Sv. Stolice pridaje susretu, te prema tome odrediti razinu s jugoslavenske strane. Savjetovano mu je da ne pokazuje veliki interes za kontakt, ali ako ga Sv. Stolica predloži, treba ga iskoristiti da se čuje što Sv. Stolica želi i da joj se da na znanje za što je zainteresirana jugoslavenska strana. Istaknuto je i da u razgovorima treba napomenuti da se sva konkretna pitanja od interesa za Crkvu mogu i trebaju rješavati između biskupa i vlade u Jugoslaviji.²³

Instrukcije veleposlaniku Vejvodi o razgovorima sa Sv. Stolicom prenio je osobno član Savezne komisije za vjerska pitanja Mate Horvatić 16. veljače 1963. Horvatić je informiran da je u međuvremenu Jaeger prenio svoj razgovor s Vejvodom Antoniju Samoreu, tajniku državnog tajništva Sv. Stolice za izvanredne poslove. Jaegeru je Samore rekao da je dovoljno da Vejvoda nazove papinsku nuncijaturu u Rimu, ako prihvaća razgovor. Vejvoda i Horvatić su dogovorili da će ako dođe od Sv. Stolice poziv za razgovor, a Sv. Stolica na razgovor pošalje Cicognanija ili Samorea s njima razgovarati Vejvoda, a ako to bude Casaroli, Samoreov pomoćnik ili netko nižeg ranga, na razgovore će ići prvi savjetnik veleposlanstva Nikola Mandić. Također je zaključeno da se sastanak može održati u nuncijaturi, jer ona predstavlja i sjedište diplomatskog zbora u Rimu, a ne samo sjedište papinskog predstavnika pa se nuncijatura može smatrati neutralnim terenom.²⁴

Početak ožujka 1963. Savezna komisija za vjerska pitanja raspravljala je o izvješću Mate Horvatića o stanju u veleposlanstvu Jugoslavije u Rimu.

²² A. CASAROLI, n. dj., 318.

²³ HDA, KOVZ, kut. 49, Pov. 24/1-1963.

²⁴ HDA, KOVZ, kut. 49, Pov. 56/1-1963.

Horvatić je rekao da stajališta u veleposlanstvu nisu u skladu s državnim stajalištima u pogledu uloge i značaja Katoličke crkve. Dok je država smatrala da je Katolička crkva u krizi i da su njezine trenutne akcije pitanje taktike, u veleposlanstvu se smatralo da se Crkva depolitizirala i da se neće miješati u unutrašnje stvari drugih zemalja. Veleposlanstvo je također smatralo da se kasni s uspostavljanjem odnosa sa Sv. Stolicom te da je utjecaj koncila na biskupe u Jugoslaviji precijenjen. Na sjednici je donesena odluka da veleposlanstvo sa Sv. stolicom održava samo neformalne kontakte, da bi eventualno pripremilo razgovore s predstavnicima jugoslavenske vlade. Ukupna djelatnost i stajališta veleposlanstva ocijenjeni su pogrešnim i da mogu dovesti do političke štete.²⁵

Uskoro je, tj. u svibnju 1963. godine, došlo do prvih susreta predstavnika jugoslavenske vlade i Sv. Stolice, koji su imali neformalni istražiteljski karakter, u kojima je jugoslavensku stranu zastupao ministar-savjetnik veleposlanstva u Rimu Nikola Mandić. Novi papa Pavao VI., koji je u lipnju 1963. naslijedio preminulog papu Ivana XXIII., ovlastio je svoje suradnike da se nastave kontakti neformalnog karaktera.²⁶

Papa Pavao VI., drugo zasjedanje II. vatikanskog koncila i nastavak priprema za pregovore s Jugoslavijom

Dana 21. lipnja 1963. ustoličen je papa Pavao VI., koji je tom prigodom priredio prijem na kojem je zamolio veleposlanika Vejvodu da prenese Titu poruku sljedećeg sadržaja: "Izvanredno cijenim, kao gest pažnje i velikog takta, prisustvo predstavnika Jugoslavije na mom ustoličenju za Papu. Nadam se da će moj pontifikat dovesti do poboljšanja odnosa između Vatikana i Jugoslavije. Kažite predsjedniku Titu da mi Jugoslavija leži na srcu."²⁷

Veleposlanik Vejvoda je u međuvremenu saznao od prof. Jaegera da je inicijator njihovih kontakata bio sam papa Pavao VI., u to vrijeme kardinal Montini, koji je osobno pisao državnom tajniku Vatikana, Cicogniniju, o korisnosti kontakata s Jugoslavijom. Vejvoda je u jednom razgovoru s Jaegerom rekao da nije zadovoljan dotadašnjim razgovorima s Vatikanom, jer da je predstavnik Sv. Stolice suviše suzdržan te se ustručava iznijeti jasna stajališta i odgovore na pitanja postavljena s jugoslavenske strane. No, Vejvoda je izrazio razumijvanje za takvo ponašanje, s obzirom na smrt pape Ivana XXIII. i neizvjesnost kod predstavnika Sv. Stolice u pogledu politike novog pape, ali se nada da će to biti riješeno i da će jugoslavenska strana dobiti odgovore na postavljena pitanja.²⁸

Casaroli je u međuvremenu obavijestio jugoslavensko veleposlanstvo da želi nastavak razgovora s Mandićem, ali s obzirom na to da se u to vrijeme nalazio na putu, morao je odgoditi razgovore do svog povratka. Veleposlanstvo

²⁵ R. RADIĆ, n. dj., 486.

²⁶ A. CASAROLI, n. dj., 318.

²⁷ HDA, KOVZ, kut. 51, Pov. 130/1-1963.

²⁸ HDA, KOVZ, kut. 51, Pov. 130/1-1963.

je Casarolijeva nastojanja ocijenilo kao želju za nastavak razgovora te da prekid koji je nastao u razgovorima neće utjecati na njihov nastavak.²⁹

Drugo zasjedanje II. vatikanskog koncila počelo je 22. rujna 1963. pod vodstvom novoizabranog pape Pavla VI. u bazilici sv. Petra u Rimu.

Razgovori između Casarolija i Mandića nastavljani su 18. listopada 1963. Casaroli je tom prigodom rekao da Papa želi da se odnosi s Jugoslavijom srede, ali da u Vatikanu žele znati što druga strana očekuje od razgovora jer je Mandić rekao da konkordat ne dolazi u obzir. Naveo je nekoliko pitanja koja su Sv. Stolici bila značajna: primjena ustavnih prava na vjernike, katehizacija, ograničavanje katoličkog tiska, svećenička udruženja, izjednačavanje prava sjemeništa s ostalim školama i sl. Rekao je i da Crkva oštro osuđuje terorizam te da će savjetovati svećenstvu da se suzdrži od aktivnosti protiv jugoslavenskog integriteta, ali da prenošenje informacija o Jugoslaviji ne smatra promidžbom. Mandić je rekao da odnosi s biskupima nisu išli istim tempom kao sa Sv. Stolicom, te je posebno izrazio nezadovoljstvo držanjem nadbiskupa Šepera. Casaroli je izjavio da Sv. Stolica više ne inzistira na prethodnom obnavljanju diplomatskih odnosa, već je bio spreman da se za početak odnosi obnove na konzularnoj razini ili u formi povremenih posjeta papinskog delegata Jugoslaviji.³⁰

Prema navodnim preporukama iz Vatikana, jugoslavensko veleposlanstvo u Rimu odlučilo je u jesen 1963. organizirati prijem za biskupe iz Jugoslavije koji su se nalazili na koncilu. Nadbiskup Šeper posjetio je jugoslavensko veleposlanstvo i postavio uvjete za dolazak biskupa na prijem. Zatražio je da se dolazak biskupa ne koristi u političko-promidžbene svrhe, da se tijekom prijema nikoga ne fotografira i da prisutnost biskupa na prijemu ne bude presedan za druge prijeme.³¹

Na sjednicama Savezne komisije 25. studenog i 13. prosinca 1963. konstatirano je da bez obzira na pozitivne promjene u stajalištu Crkve prema državi nisu sazreli uvjeti za potpunije sređivanje međusobnih odnosa. Također je konstatirano da ne treba uspostavljati odnose sa Sv. Stolicom bilo diplomatske bilo na razini apostolskog izaslanika, jer bi to pridoprinjelo jačanju i afirmaciji Crkve i Sv. Stolice kao političke snage, te da je sređivanje odnosa s Crkvom unutrašnja stvar zemlje, a ne stvar sporazuma sa Sv. Stolicom i da se to može postići jedino na temelju Ustava a nikako posebnim pisanim sporazumima. Na sjednici 13. prosinca sudjelovao je i veleposlanik Vejvoda, koji je izjavio da je poticaj za uspostavljanje kontakata između Sv. Stolice i Jugoslavije bio obostran, te da je nuncij iz Bolivije poslao Sv. Stolici opširno izvješće o razgovoru koji je imao s J. B. Titom, prigodom Titova posjeta zemljama Južne Amerike.

Glavni cilj Sv. Stolice u pregovorima oko sređivanja odnosa, prema analizi jugoslavenskih državnih organa, bio je da ojača poziciju Crkve u zemlji, osigura teren za možebitno sređivanje odnosa s drugim socijalističkim zemlja-

²⁹ HDA, KOVZ, kut. 51, Pov. 141/1-1963.

³⁰ R. RADIĆ, n. dj., 494.

³¹ ISTO, 495.

ma i ublaži teškoće s kojima se Katolička crkva u svijetu suočava, te da su prisutni i talijanski nacionalni interesi.

O prednostima koje bi stekla Jugoslavija, istaknuto je da bi se sređivanje odnosa dala potpora pozitivnim kretanjima u Katoličkoj crkvi i svijetu, te pružila potpora umjerenijim snagama i tendencijama u politici Sv. Stolice. Također bi se u određenoj mjeri neutralizirala aktivnost reakcionarnih krugova u Vatikanu i svijetu, antikomunističke promidžbe i djelovanja emigracije.

Mišljenja oko sređivanja odnosa sa Sv. Stolicom bila su podijeljena. Tako su veleposlanstvo u Rimu i neki krugovi u Državnom sekretarijatu vanjskih poslova inzistirali na sređivanju odnosa sa Sv. Stolicom, ističući da su vanjsko-politički uvjeti za to sazreli i da za to s jugoslavenske strane postoji očiti interes. S druge strane Savezna komisija za vjerska pitanja i neki drugi organi koji su sudjelovali u rješavanju navedenih pitanja smatrali su da prvo treba doći do sređivanja odnosa s Crkvom u zemlji.³²

Biskupi iz Jugoslavije su krajem studenoga 1963. bili na prijemu kod pape Pavla VI. Papa je tom prigodom izrazio zadovoljstvo poboljšanjem crkveno-državnih odnosa u Jugoslaviji, te je ovlastio biskupe da u kontaktima s vlastima iznesu mišljenje Sv. Stolice o crkvenim prilikama i crkveno-državnim odnosima u Jugoslaviji i da kažu da Katolička crkva ne traži ništa više od temeljnih crkvenih sloboda. Također je rekao biskupima da i oni trebaju surađivati na unapređenju odnosa između Crkve i države.³³

Do ponovnog susreta Casarolia i Mandića došlo je 6. ožujka 1964. Casaroli je tom prigodom rekao da se papa osobno zanima za jugoslavensku problematiku i da ne želi pružiti ni jedan razlog niti dojam da je Sv. Stolica nezainteresiran za rješenje pitanja odnosa s Jugoslavijom ili da namjerno odugovlači s rješenjima. Mandić je rekao da u načelu Jugoslavija prihvaća prijedlog da se razgovori podignu na višu razinu, ali da bi prethodno bilo korisno postići zadovoljavajuća rješenja o svim pitanjima, a na temelju dogovora o konkretnim pitanjima utvrdila bi se forma odnosa, s tim da konkordat i diplomatski odnosi ne dolaze u obzir. Sugovornici su se složili da svaka strana izradi popis pitanja koja bi usporedili na sljedećim sastancima. Casaroli je napomenuo da je Sveta Stolica zainteresirana za *modus vivendi*, što bi olakšalo postizanje pojedinačnih rješenja, ali da to ne postavlja kao uvjet. Sv. Stolica je temeljnim pitanjima smatrala slobodu odnosa crkvene vlasti u Jugoslaviji sa Svetom Stolicom i mogućnost vjerskog odgoja mladih. Na sastanku užeg vodstva Savezne komisije za vjerska pitanja 23. ožujka 1964. godine ocijenjeno je da su razgovori s predstavnikom Svete Stolice vođeni uspješno i da razgovore treba nastaviti na istoj razini, s tim što je za sljedeći sastanak s Casarolijem trebalo pripremiti dokumentaciju i oblikovati konkretne zahtjeve.³⁴

³² ISTO, 496.-499.

³³ HDA, KOVZ, kut. 52, Pov. 22/1-1964., Bilješka o razgovoru tajnika jugoslavenskog veleposlanstva u Rimu Vite Dobrile s biskupom Čekadom u veleposlanstvu u Rimu 21. XII. 1963.

³⁴ R. RADIĆ, n. dj., 499.-501.

Kardinal Šeper posjetio je 27. ožujka 1964. predsjednika Savezne komisije za vjerska pitanja Momu Markovića. Na razgovoru su također bili nadbiskup Bukatko i potpredsjednik Savezne komisije za vjerska pitanja Mato Radulović. Nakon što je kardinal Šeper iznio nekoliko informacija o radu koncila, rekao je da su biskupi iz Jugoslavije bili na prijemu kod pape Pavla VI. te da im je papa tom prigodom rekao da se nada boljem proljeću za Crkvu i da je preporučio biskupima i svećenstvu u zemlji, da s vlastima na terenu rješavaju međusobna pitanja. Također je rekao da prigodom njegova posebnoga prijema kod pape nije bilo govora o odnosima Crkve i države, a da o razgovorima predstavnika jugoslavenskog veleposlanstva i predstavnika Sv. Stolice malo zna, odnosno onoliko koliko je tu i tamo čuo. Na prijedlog Markovića da bi i u zemlji trebalo početi razgovore o konkretnim pitanjima, kardinal Šeper uskratio je odgovor i promijenio temu. Marković je zatim izrazio zadovoljstvo dotadašnjim kontaktima i razgovorima u Rimu, na što je kardinal Šeper samo rekao da je to dobro, izbjegavajući razgovor o tom pitanju.³⁵

Novi sastanak Casarolija i Mandića (prisutan i Vitomir Dobrila, tajnik veleposlanstva Jugoslavije u Rimu) održan je u Rimu 17. travnja 1964. U razgovor je Casaroli rekao da su dotadašnji razgovori poslužili svrsi i da bi trebalo prijeći u novu fazu razgovora s konkretnim aspektima problema te je zatražio odgovor što jugoslavenska strana želi postići razgovorima i kakav im je cilj odredila. Mandić je ponovio da se još ne bi išlo na uspostavu diplomatskih odnosa. Casaroli je izrazio čuđenje Sv. Stolice što jugoslavenska strana spominje traženje suglasnosti od jugoslavenske vlasti za postavljanje biskupa i istaknuo da ne vjeruje da bi Sv. Stolica mogla udovoljiti tom zahtjevu. Zatim je istaknuo okvire koje je Sveta Stolica predložila za sljedeću etapu razgovora: 1) pažljivo ispitati Ustav SFRJ u stvarima koje zanimaju Crkvu, 2) u istom smislu ispitati zakonodavstvo SFRJ, posebno savezno sa stajalištima njegove primjene u pojedinim republikama, pri čemu Crkvi čini znatne teškoće različito pravomoćno stanje u republikama, 3) ispitati stvarno stanje stvari, posebno u pogledu onih pitanja koja izazivaju pozornost biskupa, 4) navesti koje točke u Ustavu i zakonodavstvu SFRJ nisu prijateljske, da bi se došlo do jednog pristupa prihvatljivog za obje strane, 5) odstraniti stvarne zlouporabe s jedne i druge strane radi trajnije normalizacije odnosa i bolje međusobne suradnje.

Mandić je izrazio mišljenje da je navedeni okvir prihvatljiv kao temelj za daljnji rad.³⁶

Na proširenom sastanku Savezne komisije za vjerska pitanja 18. svibnja 1964. veleposlanik Vejvoda se zalagao da se ide na uspostavu diplomatskih odnosa, ali u tome nije naišao na potporu u vjerskoj komisiji, jer je prevladavalo mišljenje da je za to prerano te da treba voditi računa o možebitnim reakcijama na uspostavu diplomatskih odnosa u zemlji i o reakcijama Srpske pravoslavne crkve. Zaključeno je da se napravi prijedlog s varijantama te da se na najvišoj razini o tome odluči i zauzme konačno stajalište. Nekoliko dana poslije razrađene su

³⁵ HDA, KOVZ, kut. 54, Pov. 103/1-1964.

³⁶ R. RADIĆ, n. dj., 501.-502.

dvije varijante odnosa: nediplomatska i diplomatska. Prva je predstavljala prisutnost stalnog apostolskog izaslanika u SFRJ i jugoslavenskog promatrača pri Sv. Stolici. Druga je značila obnavljanje diplomatskih odnosa, tj. Sv. Stolica bi uputila u Beograd nuncija, a jugoslavenska vlada u Rim poslanika. Oko oblika označavanja pregovora bile su predviđene tri mogućnosti: promemorija o tijeku i rezultatima pregovora; protokol, kao dvostrani čin koji bi parafirale obje strane; zajednička izjava. O tome se trebalo dogovoriti sa Sv. Stolicom na kraju pregovora.³⁷

Svoje viđenje stanja u Katoličkoj crkvi u Jugoslaviji iznijela je i Savezna komisija za vjerska pitanja u izvješću SIV-u o odnosima države i vjerskih zajednica, od 28. svibnja 1964. U tom izvješću se tvrdi da jugoslavenska strana želi da se za početak sa Sv. Stolicom postigne *modus vivendi* čime bi se stvorili uvjeti za daljnji pozitivan razvoj odnosa. Istaknuto je da je od bitnog značaja za međusobne odnose da Crkva izrazi svoju lojalnost u pitanjima jedinstva zajednice jugoslavenskih naroda, integriteta države, da ne izaziva i raspiruje vjersku i nacionalnu netrpeljivost, da ne zloupotrebljava vjeru u nedopuštene svrhe, da ne povređuje ustavna prava i slobode građana. Također su istaknuta i druga pitanja koja će postaviti jugoslavenska vlada u pregovorima kao npr. antijugoslavenski napisi i izjave dužnosnika Katoličke crkve u inozemstvu, potpora nekih crkvenih krugova jugoslavenskoj emigraciji, konzultiranje jugoslavenske vlade prigodom izbora i imenovanja biskupa, status Zavoda sv. Jeronima u Rimu i beatifikacija nadbiskupa Stepinca. Navedena su i pitanja koja sa svoje strane postavlja Sv. Stolica, kao npr. razjašnjenje pravnog i činjeničnog stanja Katoličke crkve u Jugoslaviji, slobodno obavljanje katehizacije, vjerski obredi u bolnicama, internatima i kazneno-popravnim domovima, slobodno izdavanje vjerskog tiska, udruženja katoličkih svećenika i slično. Na kraju je istaknuto da bi se mogli urediti odnosi između Sv. Stolice i SFRJ, ako se o ovim pitanjima postignu zadovoljavajući rezultati.³⁸

Sredinom lipnja 1964. veleposlanik Vejvoda izvijestio je na kolegiju Državnog sekretarijata inozemnih poslova da je Vlada SFRJ donijela odluku da se u cilju postizanja i održavanja *modus vivendija* sa Sv. Stolicom povedu pregovori za uspostavljanje odnosa na razini apostolskog izaslanika koji bi predstavljao Sv. Stolicu u SFRJ. U početku je apostolski izaslanik trebao ponajprije biti predstavnik Sv. Stolice pri svećenstvu u SFRJ, ali s pravima da s predstavnicima vlasti razmatra probleme iz odnosa sa Sv. Stolicom. U to vrijeme takve odnose sa Sv. Stolicom imalo je 17 država, među kojima SAD, Meksiko, Velika Britanija i dr.³⁹

Početak službenih pregovora između Sv. Stolice i Jugoslavije

Pregovori između Sv. Stolice i Jugoslavije dobili su službeni karakter u lipnju 1964. razmjenom promemorija s naznakama točaka koje su dvije strane željele razmotriti tijekom pregovora.⁴⁰ Prije razmjene promemorija u Rimu su vođeni

³⁷ ISTO, 503.-504.

³⁸ HDA, KOVZ, kut. 56.

³⁹ R. RADIĆ, n. dj., 506.

⁴⁰ A. CASAROLI, n. dj., 318.

razgovori s prekidima od 26. lipnja do 7. srpnja 1964. između N. Mandića i V. Dobrile s jugoslavenske strane i Casarolija i Luigija Bongianina s vaticanske strane. Tom prigodom su razmijenili popis pitanja za koje su dvije strane bile zainteresirane da se tijekom pregovora riješe. Sv. Stolica je na popis prioriteta stavila: primjenu načela slobode savjesti i vjere za sve kategorije građana i poštovanje tih načela, neutralnost države između antireligioznih i ateističkih na jednoj strani te vjerskih organizacija na drugoj strani, pitanje vjerske nastave, sjemeništa, novicijata i vojne službe svećenika, pitanje slobode vršenja vjerskih obreda i podjele sakramenata, katolički tisak, svećenička udruženja, pitanje crkvenih zgrada i hramova, jednakost svećenika pred zakonom, te sloboda surađivanja sa Svetom Stolicom. Među manje bitna pitanja Sv. Stolica je navela: matične knjige, vjerske škole, katoličke laičke organizacije, oporezivanje Crkve i svećenstva, primjenu Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta te razmatranje uredbi o izvršenju Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. S jugoslavenske strane navedena su pitanja koja su već spomenuta, kao što su suglasnost vlade pri imenovanju biskupa, granice biskupija, osuda političkog djelovanja svećenstva, posebice onog u emigraciji, svećenička udruženja, Zavoda sv. Jeronima i dr.⁴¹

Savezna komisija za vjerska pitanja zatražila je mišljenje Republičkih komisija o pojedinim pitanjima vezanim uz pregovore sa Sv. Stolicom. Tako je o tome raspravljala i Komisija za vjerska pitanja SR Hrvatske na sjednici 10. rujna 1964. koja je nastavljena i 25. rujna 1964. Tom prigodom je istaknuto da je Sv. Stolica postala tvrđa prema nekim jugoslavenskim zahtjevima prema kojima nije imala takvo stajalište u početku pregovora i to ponajprije o pitanju suglasnosti jugoslavenske vlade za imenovanje biskupa i po pitanju staleških udruženja. Također je rečeno da je s druge strane jugoslavenska strana smanjila svoje zahtjeve i time suzila manevarski prostor u pregovorima. Istaknuto je da je o pitanju emigracije Casaroli ustvrdio da u temeljima političkog djelovanja emigracije postoje nacionalistički i separatistički elementi, aludirajući pri tome na neriješeno hrvatsko pitanje. No jugoslavenska strana odbijala je uopće govoriti o postojanju takvog pitanja. Na sjednici je također rečeno da je Sv. Stolica spremna osuditi terorističku, ali ne i političku djelatnost emigracije. Razmatrani su i pojedinačni zahtjevi Sv. Stolice izneseni u pregovorima te su donesena stajališta hrvatske vjerske komisije o njima. Hrvatska vjerska komisija se u pravilu složila sa stajalištima Savezne komisije za vjerska pitanja.⁴²

Savezna komisija za vjerska pitanja donijela je na sjednici 3. listopada 1964. zaključak da se formira grupa koja će urediti i sistematizirati zaključke Komisije o svim pitanjima s jugoslavenskog i vaticanskog popisa točaka za pregovore te ih u obliku informacije dostaviti svim republičkim vjerskim komisijama na razmatranje, nakon čega bi ti zaključci trebali poslužiti kao instrukcija za nastavak pregovora sa Sv. Stolicom. Usvojen je prijedlog veleposlanstva SFRJ u Rimu i Državnog sekretarijata za inozemne poslove da se dalj-

⁴¹ R. RADIĆ, n. dj., 505.-506.

⁴² HDA, KOVZ, zapisnici, knj. 6, Zapisnici sa sjednice Komisije za vjerska pitanja SRH, održane 10. i 25. IX. 1964.

nji pregovori sa Sv. Stolicom nastave u Beogradu, tj. da se obavljaju naizmjenično u Beogradu i Rimu, s tim da vođenje pregovora preuzme Savezna komisija za vjerska pitanja.⁴³

Katolički biskupi, bez obzira na strepnju u ishod pregovora, ipak su upozoravali i savjetovali Svetu Stolicu da ne prekida pregovore, procjenjujući da bi za Katoličku crkvu bilo korisno ponovno uspostavljanje diplomatskih odnosa prekinutih 1952. S druge strane jugoslavenska vlada je inzistirala da dođe do neke forme sporazuma, premda je isključivala mogućnost promjene općenitih i jednostranih odredaba koje su se ticale pravnog položaja Katoličke crkve. Za taj sporazum vlada je vezala, kao uz potreban uvjet, ponovno uspostavljanje službenih odnosa sa Svetom Stolicom. Točke pregovora koje je navela vlada odgovarale su gotovo potpuno onim točkama za koje su biskupi izrazili svoju bojazan.⁴⁴

Početak studenoga 1964. Mandić je prenio Casaroliju prijedlog da se pregovori nastave u Beogradu tijekom studenoga ili kad to bude odgovaralo vatikanskoj strani. Također ga je izvijestio da će pregovrači s jugoslavenske strane biti Petar Ivičević i Vito Dobrila. Casaroli je rekao da će naknadno odgovoriti na prijedlog te da misli da neće biti problema te je zatražio potpunu diskreciju. Veleposlanik Vejvoda izvijestio je na sastanku u Saveznoj komisiji za vjerska pitanja 21. studenog 1964. da će Casaroli predložiti da se pregovori nastave poslije svršetka pregovora Svete Stolice i Čehoslovačke. Inače je vatikanska strana bila spremna nastaviti pregovore u prosincu 1964., ali su pregovori odgođeni na zahtjev Jugoslavije zbog održavanja VIII. kongresa SKJ, te je dogovoreno da se pregovori nastave u siječnju 1965.⁴⁵

Papa Pavao VI. primio je 15. siječnja 1965. jugoslavenskog veleposlanika u Rimu, Vejvodu, na njegovo traženje. Vejvoda je u ime jugoslavenske vlade zahvalio papi na pomoći koju je poslao u povodu elementarnih nepogoda u Skoplju i Zagrebu. Međutim, pravi cilj posjeta papi bio je da Vejvoda iznese stajališta jugoslavenske strane o crkveno-državnim odnosima u Jugoslaviji, te Sv. Stolice i Jugoslavije, kao i da sazna Papino mišljenje o tim pitanjima. Papa je tom prigodom rekao da se Crkva ne želi miješati u politički život zemlje, niti traži povlastice za sebe, te da su biskupi iz Jugoslavije sposobni ljudi. Izrazio je nadu da će pregovori završiti uspješno, te je nekoliko puta ponovio potrebu da se Katoličkoj crkvi omogući odgoj mladeži. S obzirom na to da je to bila prva audijencija predstavnika jugoslavenske vlade od prekida diplomatskih odnosa, izazvala je pozornost novinara i međunarodne javnosti.⁴⁶

Istoga dana počeli su, po Casaroliju, prvi pravi i istinski pregovori između predstavnika Svete Stolice i jugoslavenske vlade. Naime, u Beograd je doputovao izaslanik Svete Stolice mons. A. Casaroli u pratnji mons. L. Bongianina. Jugoslavensku delegaciju činili su podtajnik predsjedništva Republike i član

⁴³ R. RADIĆ, n. dj., 508. (Tog dana je Savezna komisija za vjerska pitanja dobila informaciju da je Sveta Stolica potpisala sporazum s Mađarskom).

⁴⁴ A. CASAROLI, n. dj., 322.

⁴⁵ R. RADIĆ, n. dj., 510.-511.

⁴⁶ ISTO, 511.

Savezne komisije za vjerske poslove P. Ivičević, predsjednik Komisije za vjerske poslove Slovenije Boris Kocijančić i tajnik jugoslavenskog veleposlanstva u Rimu Vito Dobrila. Razgovori su vođeni u jednoj vili na Dedinju, a povremeno su se u razgovore uključivali i drugi predstavnici jugoslavenske vlade, među kojima i predsjednik Savezne komisije za vjerske poslove Moma Marković. Casaroli u svojim zapisima ističe da su razgovori bili veoma otvoreni, a pretjerana srdačnost njegovih sugovornika, koji su se ponašali kao da nikad nije bilo sukoba između Crkve i države, u njemu je izazivala povremenu dvojbu.

U navedenim razgovorima izneseni su zahtjevi jugoslavenske vlade i Svete Stolice, koje je trebalo usuglasiti da bi došlo do sporazuma. Zahtjevi jugoslavenske vlade bili su:

- mogućnost intervencije pri imenovanju biskupa, npr. u obliku tzv. „neslužbenog pretpriopćenja” (Sveta Stolica je odlučno odbila taj zahtjev, i ta je točka povučena iz daljnjih pregovora.);
- da Zavod sv. Jeronima u Rimu ostane otvoren i za nehrvatske biskupije i bez diskriminacije (misli se na članove svećeničkih udruženja), da rektor Zavoda bude jugoslavenski građanin imenovan s odobrenjem vlade, da se prigodom jugoslavenskih praznika na Zavodu istakne jugoslavenska zastava i da se podalje od Zavoda drže crkveni službenici za koje se smatra da su neprijatelji Jugoslavije (s obzirom na to da je Sveta Stolica odbijala te zahtjeve dano joj je do znanja da dok se to ne promijeni neće biti popuštanja u režimu viza prema svećenicima.);
- pitanje staleških udruženja katoličkih svećenika – traženo je ukidanje kazni i zabrana za članove (Casaroli je predložio usmenu izjavu „da je Sveta Stolica spremna na ponovno ispitivanje tog pitanja, na produbljeni način, u dogovoru s biskupima iz Jugoslavije, kako bi potražila moguća prikladna rješenja”.);
- zabranu zlouporabe vjere u političke svrhe, narušavanja jedinstva naroda Jugoslavije, poticanja na vjersku i nacionalnu nesnošljivost i sl. (Tu nije bilo većeg sporenja jer je Sveta Stolica isticala načelo nemiješanja Crkve u djelatnost političkog karaktera, ali samo ako je stvarno političkog karaktera.);
- zahtjev za osudu „terorizma” (Tu Crkva nije sporila samo je tražila konkretne dokaze da svećenici u emigraciji u tom smislu djeluju ili pak podržavaju terorizam.);
- zahtjev da se spriječi propagandno djelovanje inozemnih medija, pod crkvenim utjecajem, protiv Jugoslavije (Po Casaroliju načelno je Sveta Stolica mogla utjecati na blaži ton *Radio Vatikana* i dnevnika *L' Oservatore Romano* o Jugoslaviji ne izdajući pri tom istinu i pravdu.);
- drugi zahtjevi poput beatifikacije kardinala Stepinca i proglašenja svetim blaženog Nikole Tavelića (Casaroli tvrdi da ta pitanja u praksi nisu predstavljala velike teškoće.).

Zahtjevi Svete Stolice bili su uglavnom identični zahtjevima biskupa Jugoslavije koje su često isticali u predstavkama sa zasjedanja biskupskih konferencija. No predstavnici jugoslavenske vlade nisu bili skloni priznati da tu

ima problema, već su svoj odgovor temeljili na tome da ni jednoj skupini građana ne mogu dati specijalna jamstva osim onih koja su svim građanima osiguravala potpunu primjenu zakona i drugih odredbi koje se odnose na poštovanje slobode savjesti i slobode prakticiranja vjere, koja je zajamčena Ustavom. Jedino jamstvo koje je vlada nudila bilo je da se u školama više neće osnivati udruženja čiji bi cilj bio protuvjerska borba. To jamstvo je za Svetu Stolicu bilo nedostatno.⁴⁷

U travnju 1965. došlo je do razgovora između V. Dobrile i L. Bongianinija, nakon čega je jugoslavenska strana stekla dojam da se Sv. Stolica povlači od onoga što je zastupala u početku, tj. da pokazuje rezervu oko završnog dokumenta. Vjerovalo se da je na to utjecalo mišljenje biskupa iz Jugoslavije koji su boravili u Rimu i protivili se prihvaćanju zahtjeva koje je postavila jugoslavenska strana. Na sastanku u Saveznoj komisiji za vjerska pitanja 27. travnja 1965. zaključeno je da se bez posebnog inzistiranja u nastavku pregovora upozori na potrebu da se pregovori završe protokolom kao završnim dokumentom. Iznese su dvije varijante završetka pregovora: ako se protokol ne donese, prihvaćaju se Ustav i zakoni kao temelj reguliranja odnosa, a ako se pristane na protokol, Sveta Stolica se mora izjasniti o pitanjima koja su od političkog interesa za jugoslavensku stranu. Također je zaključeno, da ako Sveta Stolica ostane pri stajalištu da se ne donosi protokol, pregovori mogu biti svršeni zajedničkom izjavom, a nikako jednostranim priopćenjima svake strane.⁴⁸

U svibnju 1965. za novog predsjednik Savezne komisije za vjerska pitanja imenovan je Milutin Morača a Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske, Vjekoslav Cvrnje. Bez obzira na te promjene, vladino izaslanstvo za pregovore sa Svetom Stolicom ostalo je nepromijenjeno.

Pregovori su nastavljeni u Beogradu 29. svibnja 1965. i trajali su do 8. lipnja 1965. U nastavku pregovora nije bilo bitnijih novosti te je uglavnom bila riječ o usklađivanju teksta možebitnog sporazuma. Još uvijek je ostalo niz pitanja oko kojih nije postignuta suglasnost: pitanje jamstva jugoslavenske vlade u pogledu slobode djelovanja crkvene vlasti, vjerske djelatnosti, vjerskih obreda i pastoralne djelatnosti; pitanje zalaganja vlade protiv zlouporabe organa vlasti u odnosu na prava Katoličke crkve i vjerske slobode; pitanje Društva katoličkih svećenika; pitanje jamstva slobode savjesti, posebice u školama; pitanje suglasnosti jugoslavenske vlade za imenovanje biskupa; zahtjev vatikanske strane da svećenička djelatnost obuhvaća i poučavanje dogmatskih i moralnih istina Katoličke crkve; pitanje Zavoda sv. Jeronima; pitanje svećeničke emigracije. Jugoslavenska vlada se i dalje branila da je ono što traži Sveta Stolica zajamčeno Ustavom i općim zakonodavstvom. Na kraju ove faze pregovora utvrđen je zajednički nacrt sporazuma, koji su trebale odobriti jugoslavenska vlada i Sv. Stolica. Dogovoreno je i usuglašavanje tekstova izjava o pitanjima o kojima se nisu mogli sporazumjeti i koje nisu bile sastavni dio sporazuma. U vodstvu jugoslavenske vlade (Ranković i Kardelj) izneseno je stajalište da bi ne odstupajući ni od jednog načelnog

⁴⁷ A. CASAROLI, n. dj., 322.-342.

⁴⁸ R. RADIĆ, n. dj., 513.

pitanja trebalo nastojati da se postigne sporazum odnosno potpiše dokument te da bi to bilo politički veoma značajno.⁴⁹

Casaroli ističe da je rezultat ovog dijela pregovora predstavljao u biti, s nekim kasnijim dopunama i promjenama, konačni tekst protokola koji je poslije potpisan, kao i veći dio "usmenih izjava" koje su tom prigodom razmijenjene. Najžešća rasprava se vodila oko odgoja mladih u školama, tako da je u jednom trenutku Casaroli prekinuo razgovor te je izgubivši strpljenje u stanci rekao da bi pritisak jugoslavenskih vlasti prema mladima mogao s vremenom za jugoslavenske vlasti biti kontraproduktivan. Iako je vlada požurivala s potpisivanjem, Sveta Stolica je taj čin odgađala, želeći čuti stajalište biskupa iz Jugoslavije. Naime, nakon završetka ovog dijela pregovora Casaroli je 9. lipnja 1965. navratio u Zagreb i razgovarao s kardinalom Šeperom. Ne želeći da vlada ponovno optuži biskupe, a posebno kardinala Šepera da ometaju pregovore, Casaroli je ipak uz oprez ostavio kardinalu Šeperu presliku tekstova načelno odobrenih na zadnjem dijelu pregovora. Zatražio je od kardinala Šepera da u povjerenju sazna mišljenje drugih biskupa o navedenim tekstovima te o tome obavijesti Sv. Stolicu, a ponovno je zajamčio da Sv. Stolica nema drugog motiva ili interesa osim pomoći Crkvi i biskupima u njihovoj teškoj situaciji. Biskupi su bili prilično rezervirani prema sporazumu bojeći se da bi Sv. Stolica mogla biti prevarena. I kardinal Šeper i ostali biskupi nisu vidjeli neku korist u sporazumu koji u biti ništa ne mijenja, jer vlada ustraje na općim pravnim okvirima bez ikakvog posebnog sporazuma s Katoličkom crkvom. Biskupi su se više priklanjali ideji da se izvrši razmjena izaslanika Sv. Stolice i Jugoslavije, te da se sporazum naknadno potpiše nakon što izaslanik Sv. Stolice na licu mjesta ocijeni ima li napretka u pitanju položaja Crkve u Jugoslaviji. Kardinalu i biskupima također se nisu sviđale neke usmene izjave koje je trebala dati Sv. Stolica, posebice o svećeničkim udruženjima i iseljenom svećenstvu. No biskupi nisu nikako željeli da se pregovori prekinu.⁵⁰

Na sjednici Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske 18. lipnja 1965. novi predsjednik Komisije, Vjekoslav Cvrlije, iznio je najnovije informacije o pregovorima između Sv. Stolice i Jugoslavije. Cvrlije je rekao da su pregovori u završnoj fazi te da je ostalo još samo usklađivanje tekstova sporazuma. Istaknuo je da je na početku pregovora dogovoreno da se uzme jugoslavenski prijedlog završnog dokumenta kao temelj za sporazume, ali da je nakon usporedbe prijedloga uočljivo da ima mnogo razmimoilaženja, suprotnih stajališta i stvari koje će iziskivati da pregovori potraju malo dulje, što se i dogodilo. Rekao je da je vatikanska strana došla s prilično tvrdim stajalištima računajući na to da je sporazum potrebiji Jugoslaviji nego Sv. Stolici te da će jugoslavenska strana morati više popuštati. No, istaknuo je da se tijekom pregovora uvidjelo da je jugoslavenska strana principijelna u svojim stajalištima i da će Sv. Stolica biti ta koja mora popuštati. Izvijestio je da su ostala još neka sporna pitanja za koje je vatikanska strana tražila da o njima upozna papu, kako bi on donio konačno stajalište. Rekao je da se najveća rasprava vodila oko odgoja mladeži u školama, gdje je vatikanska

⁴⁹ HDA, KOVZ, zapisnici, knj. 7, "Rezime pregovora između SFRJ i Svete Stolice", prilog za sjednicu Komisije za vjerska pitanja SRH, od 18. VI. 1965.

⁵⁰ A. CASAROLI, n. dj., 342-349.

strana tražila da se prestane s antireligioznom promidžbom i omogući sudjelovanje Crkve u odgojnom postupku. Istaknuo je da je u tom pitanju bilo toliko sporenja da je u jednom trenutku izgledalo da će doći do prekida pregovora. Naglasio je da je to pitanje ostalo i dalje sporno, te da na tom pitanju posebno inzistiraju i biskupi iz Jugoslavije. Što se tiče suglasnosti vlade na imenovanje biskupa, Sv. Stolica je to odbila, uz napomenu da je papa osobno poručio da to ne treba smatrati neprijateljskom gestom. Što se tiče svećeničkih udruženja, Sv. Stolica je ostala pri stajalištu da je većina biskupa protiv rada tih udruženja te da udruženja ne mogu raditi bez odobrenja biskupa i kao takva ih smatra nelegalnima i nisu spremni popustiti na tom pitanju. U pogledu Zavoda sv. Jeronima vatikanska strana nije uzela obvezu da rektor bude jugoslavenski državljani, nego je samo naglasila da će nastaviti praksu da rektor bude jugoslavenski državljani. Vatikanska strana nije pristala ni na osudu djelovanja svećeničke emigracije, nego je pristala samo na općenitu formulaciju da se protiv svakom činu političkog terorizma i da svećenici ne smiju zlorabiti vjeru u političke svrhe, ističući glede toga rezervu u smislu da svećenik može imati osobno političko stajalište. Što se tiče stajališta biskupa iz Jugoslavije o pregovorima, Cvrlje je rekao da biskupi javno podržavaju pregovore, no da su protiv nastavka pregovora, a posebno protiv potpisivanja bilo kakvog dokumenta. Cvrlje je zatim rekao da je odlučeno da se ne ide na uspostavu diplomatskih odnosa, iako su za to bili političko vodstvo u Hrvatskoj, veleposlanstvo u Rimu i Državni sekretarijat za inozemne poslove. Međutim, prevladalo je stajalište Savezne komisije za vjerska pitanja i nekih predstavnika političkog vodstva na saveznoj razini da se ne ide na uspostavu diplomatskih odnosa, da bi to bilo rizično, jer bi moglo ponovno doći do zategnutih odnosa, što bi jugoslavensku vladu dovelo u nezgodan položaj. Zato je odlučeno da u početnom, prijelaznom razdoblju bude uspostavljen odnos sa Sv. Stolicom na razini apostolskog izaslanika kao predstavnika Crkve, a ne vlade, s tim da on može održavati kontakte i s vladom. S druge strane bi u Vatikanu bio predstavnik jugoslavenske vlade koji ne bi bio diplomatska osoba i ne bi imao diplomatski status.⁵¹

Zaoštravanje crkveno-državnih odnosa zbog biskupske poslanice iz 1965.

Zasjedanje biskupskih konferencija održano je u svibnju 1965. u Zagrebu te je tom prigodom 21. svibnja donesena poslanica vjernicima koja je čitana u svim crkvama i objavljena u *Glasi Koncila*, tek u rujnu te godine. Poslanica se sastojala od triju dijelova: I. Vjerski odgoj djece i mladeži, II. O zaštiti ljudskog života i obitelji i III. O slobodi kršćanina.

Za državne vlasti posebno je bio sporan treći dio poslanice "O slobodi kršćanina". U tom dijelu poslanice među ostalim se ističe da se ni u čije uvjerenje ne smije silom dirati, odnosno da se silom ne može nametati vjera, ali ni ateizam. Izražava se zabrinutost za psihozu straha i obzira u ispovijedanju vjere i obavljanja kršćanskih dužnosti, radi čega mnogi ne dovode djecu na krštenje, ne sklapaju brak u crkvi i ne pristupaju ostalim sakramentima, te ne

⁵¹ HDA, KOVZ, zapisnici, knj. 7.

dolaze u crkvu niti u nju šalju djecu. Dalje se navode zakonske odredbe koje jamče vjerske slobode, te se kaže: "Zakonom je zajamčena sloboda savjesti i sloboda vjeroispovijesti, no izvjesni faktori nedopuštenim postupkom zlorabe svoj položaj i na razne načine vrše pritisak na savjesti, te tako stvaraju psihozu straha, što je protiv zakona. Takvih zloraba ima osobito u školama, poduzećima i ustanovama."⁵²

Drugi događaj koji je izazvao oštru reakciju državnih vlasti bila je proslava 250-godišnjice Gospe sinjske u Sinju 15. kolovoza 1965. Vlastima je smetalo što je biskup Franić u okružnicama u povodu proslave, pišući o boravku kardinala Šepera na proslavi, često isticao nacionalni karakter proslave, kao npr. "naš hrvatski kardinal", "pokažimo ljubav prema našem kardinalu, našem dragom Zagrebu, našoj hrvatskoj metropoli" i "molimo se za kardinala da nam bude svjetionik u ovim odsutnim vremenima za crkvu i naš hrvatski katolički narod". Prema mišljenju vlasti biskup Franić je u pozdravnom govoru kardinalu Šeperu u Splitu te u govorima na dočeku kardinala Šepera u Sinju i na svečanoj večeri u Sinju nastupio s ultranacionalističkim tendencijama. Zamjereno je i kardinalu Šeperu da je u svojim govorima tendenciozno isticao hrvatstvo, junačko doba hrvatske povijesti, spominjući katolički narod Sinja, Dalmacije, Bosne i Hercegovine i ostalih krajeva hrvatske domovine. Kao posebno negativan događaj vlasti su isticale čitanje brzjava tijekom svečanog ručka, koje su uputili svećenici iz emigracije.⁵³

Odmah nakon objavljivanja biskupske poslanice početkom rujna 1965. obavljene su konzultacije u Saveznoj komisiji za vjerska pitanja, te je odlučeno da se predsjedniku biskupskih konferencija, kardinalu Šeperu, uputi usmeni demarš.⁵⁴

U skladu s navedenom odlukom, tajnik Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske, I. Lazić, pozvao je 13. rujna 1965. kanonika Dragutina Hrena, koji je zamjenjivao kardinala Šepera u Zagrebačkoj nadbiskupiji dok je on na koncilu i izjavio mu usmeni demarš u povodu biskupske poslanice, s molbom da o demaršu obavijesti kardinala Šepera.⁵⁵ Istog dana upućen je veleposlanstvu SFRJ u Rimu dopis u kojem se navodi da treba dogovoriti susret s Casarolijem ili nekim drugim predstavnikom Sv. Stolice i izvijestiti ga o jugoslavenskom mišljenju o biskupskoj poslanici, kao i o trenutku u kojem je donesena. Istaknuto je da je poslanica rezultat aktivnosti ekstremne grupe biskupa s ciljem napada na jugoslavenski sustav i samu zemlju te ometanja pregovora između Sv. Stolice i Jugoslavije.⁵⁶

Na temelju navedenih instrukcija, Mandić je o jugoslavenskom stajalištu o poslanici izvijestio Casarolija te izrazio nadu da će ubuduće Sv. Stolica više

⁵² HDA, KOVZ, kut. 63, Pov. 164/1-1965; *Glas Koncila*, (Zagreb) br. 17., 5. IX. 1965.

⁵³ HDA, KOVZ, zapisnici, knj. 7, Prilog sjednici Komisije za vjerska pitanja SRH, od 28. IX. 1965.

⁵⁴ HDA, KOVZ, zapisnici, knj. 7, "Informacija o biskupskoj poslanici i zvanične mjere koje su do sada poduzete s naše strane", prilog sjednici Komisije za vjerska pitanja SRH, od 28. rujna 1965.

⁵⁵ HDA, KOVZ, kut. 63, Pov. 165/1-1965.

⁵⁶ HDA, KOVZ, kut. 63, Pov. 164/1-1965., "Tekst depeše upućene ambasadi SFRJ u Rimu povodom objavljivanja biskupske poslanice u Glasu Koncila".

utjecati na biskupe i kardinala Šepera. Casaroli je rekao da je još uvijek jedan dio biskupa opterećen prošlošću i sumnja u dobronamjernost države.⁵⁷

Kardinal Šeper, barski nadbiskupi Aleksandar Tokić i beogradski Gabrijel Bukatko, odazvali su se pozivu veleposlanika Vejevoda u Rimu 2. listopada 1965. Tom prigodom Vejevoda je rekao da je biskupska poslanica politički pamflet u kome se napada postojeći sustav u Jugoslaviji pa se postavlja pitanje je li poslanica diverzija usmjerena protiv sporazuma između Sv. Stolice i Jugoslavije, rekavši da će tu sumnju iznijeti otvoreno u razgovorima sa Sv. Stolicom. Vejevoda se također osvrnuo i na proslavu u Sinju. Naglasio je da trebaju voditi računa o tome da slične ispade vlast više neće trpjeti, te da bi biskupi trebali kao znak dobre volje zapovijediti da se odmah prekine čitanje poslanice po crkvama, a pogotovo njezinoga trećeg dijela. Kardinal Šeper je rekao da je poslanica bila pripremana i ranije te da se nije odmah čitala jer da su u ljeto crkve slabo posjećene pa se čekala jesen. Odbio je optužbe da su biskupi imali za cilj napad na društveni sustav ili politiku jugoslavenske vlade te odbacio sumnju da je poslanica kao krajnji cilj imala opstrukciju pregovora između Sv. Stolice i Jugoslavije. Odbio je mogućnost prekida čitanja poslanice, smatrajući da je to već postalo benevažno jer su svećenici i tako bili dužni čitati je samo prve tri nedjelje u rujnu, te je time čitanje već prekinuto. Za proslavu u Sinju rekao je da nije imala šovinstičkih obilježja već samo hrvatsko, te da nije bio prisutan kad su se čitali brzogovorni hrvatskih emigranata. Vejevoda nije prihvatio objašnjenja o poslanici i svečanosti u Sinju, ističući da to sve skupa neće izmijeniti principijelno stajalište jugoslavenske vlade u pogledu odnosa sa Sv. Stolicom, te da te pojave otežavaju razvoj stvari i da za možebitne posljedice nitko neće moći kriviti jugoslavensku stranu.⁵⁸

Na sjednici Savezne komisije za vjerska pitanja od 14. listopada 1965., M. Morača je izvijestio da su se biskupi sastali u Rimu i odlučili da se poslanica i dalje čita. Biskupi su također izrazili svoje neslaganje što ih Sveta Stolica ne informira i ne konzultira o pregovorima s Jugoslavijom, te što su o pregovorima konzultirani samo kardinal Šeper i nadbiskup Bukatko, ali ne kao biskupi nego kao osobe od povjerenja Sv. Stolice. Pojedini su biskupi izrazili neslaganje s ocjenama danim u svezi s pregovorima, kao i s pregovaračima Sv. Stolice.⁵⁹

Savezna komisija za vjerska pitanja ocijenila je poslanicu biskupa Jugoslavije kao najnegativniji čin biskupa poslije pastirskog pisma iz rujna 1945., te da ona stvara dojam da nije moguć *modus vivendi* Crkve sa socijalističkim sustavom i da je usmjerena protiv sređivanja odnosa između Sv. Stolice i Jugoslavije, a u cjelini je usmjerena protiv društvenog sustava Jugoslavije.⁶⁰

⁵⁷ R. RADIĆ, n. dj., 517.

⁵⁸ HDA, KOVZ, kut. 61, Pov. 73/1-1965.

⁵⁹ HDA, KOVZ, kut. 64, Pov. 179/1-1965.

⁶⁰ HDA, KOVZ, kut. 59, Pov. 21/1-1965., Bilten savezne komisije za vjerska pitanja, br. 6, od 25. XII 1965.

Svršetak pregovora i potpisivanje protokola

Na sjednici Savezne komisije za vjerska pitanja od 16. rujna 1965., bilo je govora o pregovorima sa Sv. Stolicom, te je rečeno je da je usuglašen tekst protokola, no da do potpisa neće doći vjerojatno prije svršetka rada koncila, da bi se izbjeglo sukobljavanje na koncilu o tom pitanju.⁶¹

I. Vejvoda ustvrdio je na sjednici Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske 12. studenog 1965. da Jugoslavija ima u Sv. Stolici saveznika jer da Sv. Stolica gleda na cjelokupno stanje šire nego biskupi u zemlji. Istaknuo je da odnose s Crkvom treba regulirati i što se tiče međunarodnih odnosa da se Katoličkoj crkvi izbije iz ruku mučeništvo. Papa Pavao VI. mu je u jednom razgovoru rekao da Crkva priznaje stanje kakvo je i da s njima kakvi jesu žele razgovarati, da ne želi nikakve povlastice. Vejvoda je također rekao da su pregovori svršeni i da sporazum samo treba potpisati, ali smatra da to papa ne želi dok ne završi koncil, jer bi mu bilo teško objasniti zašto je taj sporazum potpisao kad Crkva time ništa ne dobiva osim obećanja da će se vlast držati zakona i Ustava. Rekao je da su najveći problem biskupi i da je kardinalu Šeperu najteže jer ga pritišću biskupi, Sv. Stolica i "ustaše", ali i državna vlast.⁶²

Biskupi iz Jugoslavije u Rimu su održali nekoliko sastanaka na kojima je, na zahtjev Sv. Stolice, razmatran protokol o pregovorima. Biskupi su se u odgovoru Sv. Stolici usprotivili unošenju u sporazum točaka o svećeničkoj emigraciji, jer bi se time jugoslavenskim vlastima dalo previše slobode da se miješaju u rad svećenstva i da vrše pritisak na biskupe zbog njihove djelatnosti. Slično je tretirano i pitanje Zavoda sv. Jeronima, odnosno školovanja svećenika u inozemstvu. Posebnu pozornost biskupi su posvetili pitanju predstavnika Sv. Stolice u Jugoslaviji, na čijem su dolasku posebno inzistirali, smatrajući da bi to bio jedini dobitak u pregovorima s Jugoslavijom. Sv. Stolica bila je zadovoljna sa stajalištom biskupa.⁶³

Casaroli je na sastanku s Mandićem u Rimu 4. prosinca 1965. rekao da je u svezi s tekstom protokola i izjavama dogovorenim u Beogradu kardinalsko povjerenstvo imalo teškoća u Kongregaciji za izvanredne poslove. Temeljne primjedbe bile su da dokumenti ne sadrže nikakve koncesije u korist Crkve osim onog što inače stoji u Ustavu i zakonima SFRJ, dok bi Sveta Stolica preuzela nove obveze u odnosu na pitanja koja su za biskupe iz Jugoslavije bila vrlo osjetljiva (vjerski odgoj, svećenička udruženja, emigracija i Zavod sv. Jeronima). Casaroli je rekao da je papa osobno dao neke primjedbe. Mandić je konstatirao da je to korak unazad, što će biti vrlo negativno primljeno u Beogradu. Casaroli je to opovrgnuo, ističući da u načelu ostaje sve kako je dogovoreno, te da se izmjene odnose samo na formu, tj. izjave ne bi bile pismene nego usmene te bi se izbacila točka o Zavodu sv. Jeronima. S druge strane bi bila izbačena točka o imovinsko-pravnim pitanjima koja se tiču Crkve u Jugoslaviji. Mandić je rekao da bi jugoslavenska strana mogla zaključiti da još nisu sazreli uvjeti

⁶¹ HDA, KOVZ, kut. 64, Pov.179/1-1965.

⁶² HDA, KOVZ, zapisnici, knj. 7.

⁶³ R. RADIĆ, n. dj., 521.

za sporazum i da je očigledno da biskupi svojim negativnim stajalištima utječu na pregovore te da nije isključena mogućnost odgode pregovora na određeno vrijeme. Casaroli je ustvrdio da to nije potrebno, jer da sređivanje odnosa može pozitivno djelovati na biskupe te je predložio da se uskoro sastanu obje delegacije u Rimu i te razgovaraju o predloženim promjenama.

Veleposlanik Vejevoda koji je poslao izvješće o navedenom sastanku istaknuo je da nije riječ o taktici, nego o ozbiljnom pritisku, ali da interes Sv. Stolice za uspostavu odnosa nije smanjen. Predložio je da se iskoristi poziv za sudjelovanje jugoslavenske delegacije, tj. Vejevode i Ivičevića, na završnim svečanostima koncila kako bi se razjasnilo novonastalo stanje.⁶⁴

Drugi vatikanski koncil završio je 8. prosinca 1965. Jugoslavenska misija, koju su činili I. Vejevoda i P. Ivičević, bila je 7. prosinca 1965. na zadnjoj javnoj sjednici koncila, prijemu kod pape i kod državnog tajnika Sv. Stolice, Cicognanija, te 8. prosinca na svečanoj sjednici zaključivanja koncila.⁶⁵

Posebno su bile važne najave koncila o otvaranju dijaloga s ateistima i ateističkim društvima. Sve rasprave na koncilu i doneseni dokumenti otvarali su nove mogućnosti Katoličke crkve za svoje djelovanje u novim suvremenim svjetskim događajima. Tako se rad koncila morao odraziti i na odnose Katoličke crkve prema Jugoslaviji, tj. trebalo je novim pomirljivijim pristupom pokušati poboljšati položaj Katoličke crkve u Jugoslaviji, bez obzira na to što biskupi u Jugoslaviji nisu bili zadovoljni tekstem protokola, i što se znalo da će komunistička vlast protokol prikazivati kao svoju pobjedu.

Pregovori između Sv. Stolice i Jugoslavije nastavljeni su u Rimu 9. i 10. prosinca 1965. Casaroli je tom prigodom rekao da Sv. Stolica nije mogla još dati odgovor u svezi s predloženim tekstem protokola, zbog rada na završetku koncila te da s njezine strane nema nikakvih teškoća glede obnove odnosa s Jugoslavijom. Međutim, iznio je primjedbu da projekt protokola ne sadrži ništa više od onoga što Ustav i zakoni Jugoslavije daju vjerskim zajednicama. Također je rekao da Sv. Stolica nije u mogućnosti prihvatiti usmene izjave izvan teksta *protokola* u obliku u kakvom su predložene, ali da stajališta, obećanja i uvjeravanja koja su pismeno formulirana od obje strane u spomenutim izjavama u biti ostaju i da ih se Sv. Stolica namjerava u praksi pridržavati. Što se tiče suglasnosti jugoslavenske vlade o imenovanju biskupa, Sv. Stolica je ostala pri stajalištu da ne može prihvatiti taj prijedlog. Što se tiče emigracije, Sv. Stolica je izrazila spremnost da u praksi postupa prema izjavi, ali da je bolje da to pitanje ne bude predmet pismene izjave. Glede svećeničkih udruženja Casaroli je rekao da je s obzirom na to da biskupi ne žele o tome uopće raspravljati, to pitanje bolje ostaviti da se rješava nakon dolaska vatikanskog izaslanika u Jugoslaviji, koji će moći bolje ocijeniti stanje i riješiti taj problem. Casaroli je izrazio nezadovoljstvo Sv. Stolice s pismenom izjavom jugoslavenske strane u svezi s odgojem u školama, koje je najosjetljivije pitanje za Katoličku crkvu

⁶⁴ ISTO, 522.-523.

⁶⁵ HDA, KOVZ, kut. 59, Pov. 21/1-1965, Bilten Savezne komisije za vjerska pitanja, br. 6, od 25. XII 1965.

i da je bolje da se takva izjava ne daje, te da bi bilo dobro da se u protokolu ipak pronađe neka formulacija koja bi mogla zadovoljiti Sv. Stolicu. Sv. Stolica ostala je pri stajalištu da se iz teksta protokola izostavi pitanje zavoda Sv. Jeronima, jer da se to pitanje u praksi ipak može rješavati u skladu s dogovorom. Casaroli je na kraju iznio dvije varijante mogućih rješenja završetka pregovora. Prva varijanta je predviđala obnavljanje odnosa između Sv. Stolice i Jugoslavije razmjenom pisama u kojima bi se precizirale one točke po kojima je postignut sporazum. Druga varijanta je predviđala prihvaćanje protokola, ali bez točke u kojoj se govori o Zavodu sv. Jeronima i uz neke neznatne korekture, više stilsko-tehničke prirode.

Ivičević je odgovorio da će prijedloge Sv. Stolice prenijeti jugoslavenskoj vladi upitavši Casarolija znači li navedeni prijedlozi koje je iznio promjenu stajališta Sv. Stolice i ako da u čemu je bit takvog stajališta i kakva je vrijednost takvog izmijenjenog protokola. Casaroli je odgovorio da bitnih izmjena nema, već da je riječ samo o formalnim izmjenama koje se čine iz oportuniteta da neka pitanja ne bi trebalo spominjati u protokolu. Ivičević je još jednom naglasio važnost pitanja Zavoda sv. Jeronima, ističući da prijedlozi u svezi sa Zavodom neće naići na odobravanje jugoslavenske strane, te da će jugoslavenska vlada morati ponovno razmotriti nove prijedloge Sv. Stolice jer je već razmatrala prijašnje prijedloge i složila se s predloženim tekstom sporazuma.

Vlada je odbacila mogućnost ponovne uspostave diplomatskih odnosa bez potpisivanja sporazuma. S obzirom na to da ni jugoslavenska vlada ni Sv. Stolica nisu bile spremne davati dodatna jamstva o nekim pitanjima u samom sporazumu, sporna jamstva prebacivana su na davanje usmene izjave (jamstva vlade glede škola, jamstva Sv. Stolice glede Zavoda sv. Jeronima i sl.). Casaroli u svojoj knjizi navodi da u tom trenutku nije preostajalo drugo nego ili pustiti da propadnu pregovori (što se biskupima činilo opasnim) i odustati od prisutnosti predstavnika Sv. Stolice u Jugoslaviji (što se biskupima i dalje činilo veoma poželjno), ili pak nastojati poboljšati mučan i ponovno raspravljen rezultat pregovora, što je predlagao kardinal Šeper i što je na kraju i učinjeno.⁶⁶

O novonastalom stanju u pregovorima raspravljano je na sjednici Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske 19. siječnja 1966. U raspravi je istaknuto da je slovensko i hrvatsko političko vodstvo misli da se ne bi zbog neslaganja oko Zavoda smjelo dovoditi u pitanje pregovore te ako Sv. Stolica inzistira da se to pitanje može izbaciti iz protokola. Predloženo je da ako se izbacila iz sporazuma točka o Zavodu, da jugoslavenska strana traži izbacivanje točke koja govori o jamstvu vlade glede imovinsko-pravnih pitanja. Političko vodstvo je poslije prihvatilo da se izbacila točka o imovinsko-pravnim pitanjima samo ako Sv. Stolica ne prihvati ni jednu varijantu točke o Zavodu, a kao minimum se traži da u toj točki stoji da će se Zavod isključivo baviti vjerskim poslovima. Komisija je zaključila da je potrebno pokušati naći kompromis u svezi s tim dvjema spornim točkama.⁶⁷

⁶⁶ HDA, KOVZ, zapisnici, knj. 8, "Informacija o nastavku razgovora s Vatikanom", prilog sjednici Komisije za vjerska pitanja SRH, od 19. I. 1966; A. CASAROLI, n. dj., 350.-351.

⁶⁷ HDA, KOVZ, zapisnici, knj. 8.

Čelni ljudi Jugoslavije, J. B. Tito, Petar Stambolić (predsjednik SIV-a) i Marko Nikezić (sekretar inozemnih poslova), prihvatili su izmjene bez primjedbi, a potpredsjednik Aleksandar Ranković predložio je da se u pitanju Zavoda popusti ako Sv. Stolica na tome inzistira. Sv. Stolici su odgovori upućeni preko veleposlanstva u Rimu, 27. siječnja 1966. Na jugoslavenski poticaj, u Rimu su se 7. veljače sastali Mandić i Casaroli i razgovarali o otvorenim pitanjima vezanim uz protokol.⁶⁸

Nakon što su tekstovi poprilično usklađeni, održani su još razgovori u Rimu od 18. do 23. travnja 1966. Iz sporazuma su ispale točke o imovinsko-pravnim pitanjima i o Zavodu sv. Jeronima te su ušle u usmene izjave. Savezna komisija za vjerska pitanja na sjednici od 16. svibnja 1966. prihvatila je tekst sporazuma i usmenih izjava. Izjave nisu bile dio protokola, već samo moralna obveza i nisu imale pravnu snagu. Sv. Stolica je predložila da se o tim izjavama načini zapisnik u kojem se te izjave navode, što je jugoslavenska strana prihvatila. Na navedenoj sjednici Savezne komisije za vjerska pitanja konstatirano je da je najvažnije to što se nije popustilo u svezi s odgojem mladeži.

Samo potpisivanje protokola bilo je predviđeno za sredinu lipnja, jer se čekao svršetak sabora Srpske pravoslavne crkve i svršetak kongresa SSRNJ (Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije).⁶⁹

Papa je 1. svibnja 1966. označio početak posljednje faze pregovora. Papa je 26. svibnja 1966. primio kardinala Šepera koji mu je predao predstavku biskupa protiv potpisivanja protokola, te je predložio odgodu tj. novo promišljanje o cijelom pitanju. Na kraju je kardinal Šeper poštujući papinu volju predložio da dokumenti, pa i oni potpisani, ne budu objavljeni. Također je tražio da biskupi mogu izjaviti da ti dokumenti nisu formulirani prema prijedlozima i u dogovoru s biskupima iz Jugoslavije. No bilo je nemoguće ne objaviti dokumente, s obzirom da ih može objaviti jugoslavenska strana. U vezi s drugim zahtjevom nije bilo nikakvih teškoća. Odluka o potpisivanju protokola ipak je donesena, jer se smatralo da bi nepotpisivanje dovelo Katoličku crkvu u Jugoslaviji u još teži položaj nego prije.⁷⁰

Casaroli i Mandić sastali su se još jedan put 6. lipnja 1966. u Rimu te su razmatrali sadržaje tekstova pisma Državnog tajništva Sv. Stolice i Državnog sekretarijata za inozemne poslove SFRJ o razmjeni apostolskog izaslanika Sv. Stolice, odnosno izaslanika vlade SFRJ, tekst zapisnika o činu potpisivanja protokola o pregovorima i utvrđivanju datuma njegova potpisivanja. Casaroli je tom prigodom izvijestio Mandića da su se pojavili problemi zbog reakcija nekih krugova u Sv. Stolici i biskupa iz Jugoslavije zbog informacija u tisku da je jugoslavenska vlada ustupila sinodu Srpske pravoslavne crkve pitanje sporazuma između Sv. Stolice i Jugoslavije na razmatranje. Predložio je da se čin potpisivanja odgodi za nekoliko dana u odnosu na Mandićev prijedlog

⁶⁸ R. RADIĆ, n. dj., 525.-526.

⁶⁹ HDA, KOVZ, zapisnici, knj. 8, Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja SRH, od 19. svibnja 1966.

⁷⁰ A. CASAROLI, n. dj., 358-361.

(Mandić je predložio 15., 16. ili 17. lipnja), ali da se potpisivanje svakako obavi tijekom lipnja. Casaroli je rekao da će on u međuvremenu otkloniti nastale teškoće slanjem jednog svog emisara kardinalu Šeperu, čime bi trebao biti otklonjen prigovor biskupa da nisu obaviješteni o sadržaju sporazuma, dok episkopat Srpske pravoslavne crkve zna sadržaj sporazuma. Mandić je iznio mišljenje da Casaroli nije naveo prave razloge za odgodu potpisivanja sporazuma, jer da su pravi razlozi u otporu biskupa iz Jugoslavije i političke emigracije da se potpiše sporazum te je demantirao da je vlada dala tekst sporazuma na razmatranje Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Casaroli je zamolio Mandića za strpljenje i zatražio pismenu izjavu da sporazum nije dan na razmatranje Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Ta izjava je Casaroliju naknadno dostavljena. Casaroli se ponovno sastao s Mandićem 15. lipnja 1966. i izvjestio ga da je Kongregacija za izvanredne poslove 10. lipnja 1966. prihvatila sve predložene isprave o sporazumu te da se ni kardinal Šeper više ne protivi potpisivanju sporazuma.⁷¹ Čin potpisivanja protokola dogovoren je za 25. lipnja 1966. u Beogradu.⁷²

Papa je dan uoči potpisivanja protokola s Jugoslavijom u govoru kardinalima, koji su mu došli čestitati imendan (po Ivanu Krstitelju), rekao da je to "čestito ako ne i još potpuno uređenje odnosa između Crkve i države". Zatim je dodao da je "vrlo rado" dao svoj pristanak i svoje smjernice za razgovore "za koje su same civilne vlasti pokazale da ih žele voditi sa Svetom Stolicom".⁷³

U Beogradu je 25. lipnja 1966. potpisan protokol o razgovorima koji su vođeni između predstavnika vlade SFRJ i predstavnika Sv. Stolice u cilju sređivanja odnosa između jugoslavenske vlade i Katoličke crkve. Tim je protokolom potvrđeno da su se vlade SFRJ i Sv. Stolice sporazumjele o razmjeni poluslužbenih predstavnika. Prema sporazumu Sv. Stolice je trebala odrediti apostolskog izaslanika sa sjedištem u Beogradu koji će istovremeno imati dužnost izaslanika pri jugoslavenskoj vladi, a jugoslavenska vlada trebala je odrediti svog izaslanika pri Sv. Stolici. Oba izaslanika uživala bi povlastice i imunitet koji pripadaju pravim diplomatskim predstavnicima. U ime Sv. Stolice protokol je potpisao A. Casaroli, a u ime vlade SFRJ M. Morača.⁷⁴

Prigodom potpisivanja protokola potpisnici su dali izjave o značenju toga dokumenta. Casaroli je naglasio "suštinsku kratkoću" dokumenta u kojemu se ipak vidi trud u jednom duljem razdoblju. Također je rekao da prošlost „ne možemo izbrisati, niti je želimo zaboraviti: Vrlo dobro znamo da je sadašnjost gotovo uvjetovana prošlošću, kao što je budućnost uvjetovan sadašnjošću. Ali u ovom trenutku želimo uprijeti oči upravo na sadašnjost i budućnost u perspektivi nade i dobre volje, radije nego na prošlost". M. Morača je izrazio uvjerenje da će se odnosi između SFRJ i Sv. Stolice dalje razvijati u pozitivnom smjeru te je rekao kako vjeruje i u dobre namjere Sv. Stolice, odavši na

⁷¹ R. RADIĆ, n. dj., 530.-531.

⁷² HDA, KOVZ, zapisnici, knj. 8., Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja SRH, od 5. VII. 1966.

⁷³ *Glas koncila*, (Zagreb), 17. VII. 1966.

⁷⁴ HDA, KOVZ, zapisnici, knj. 8., Prilog uz točku 1. sjednice Komisije za vjerska pitanja SRH, od 5. srpnja 1966.

kraju priznanje papi za njegovu aktivnost za mir, napredak i bolju budućnost čovjeka.⁷⁵

U samom tekstu protokola među ostalim stoji da vlada SFRJ u sklopu ustavnih i zakonskih načela jamči Katoličkoj crkvi u Jugoslaviji slobodno obavljanje vjerskih poslova i vjerskih obreda. Zatim da će nadležni organi društveno-političkih zajednica osigurati svim građanima, bez ikakve razlike, dosljednu primjenu zakona koji osiguravaju poštovanje slobode savjesti i slobode vjeroispovijesti. Vlada je izrazila spremnost da uzme u razmatranje slučajeve na koje bi Sv. Stolica upozorila. Vlada također poštuje kompetencije Sv. Stolice u obavljanju njezine jurisdikcije nad Katoličkom crkvom u Jugoslaviji u pitanjima crkvenog karaktera, ako nisu u suprotnosti s unutarnjim poretkom SFRJ. Biskupima Katoličke crkve u Jugoslaviji zajamčena je mogućnost održavanja kontakata sa Sv. Stolicom, smatrajući da ti kontakti imaju isključivo vjerski karakter.

S druge strane Sv. Stolica potvrđuje načelno stajalište da se djelatnost katoličkih svećenika treba obavljati u vjerskim i crkvenim okvirima te da u skladu s time ne mogu zlorabiti svoje vjerske i crkvene dužnosti u svrhe koje bi imale stvarni politički karakter. Također je spremna uzeti na razmatranje slučajeve na koje upozori vlada SFRJ jer u skladu s načelima katoličkog morala ne odobrava i osuđuje svaki čin političkog terorizma ili sličnih kriminalnih oblika nasilja. U skladu s tim u slučaju da vlada SFRJ ocijeni da su neki svećenici sudjelovali u takvim akcijama na štetu SFRJ i smatra potrebnim da na to upozori Sv. Stolicu, ona je izrazila spremnost da uzme u razmatranje takve događaje preuzimanja postupka i možebitnih mjera koje Kanonsko pravo predviđa za takve slučajeve.

Na kraju se utvrđuje spremnost Sv. Stolice i Vlade SFRJ na razmjenu svojih izaslanika.⁷⁶

Reakcije na potpisivanje protokola i razmjena izaslanika

Reakcije na potpisivanje protokola bile su različite. Casaroli je mislio da je protokol stvorio pretpostavku za raspravu i za postupno rješenje onih pitanja koja su ostala otvorena u crkveno-državnim odnosima u Jugoslaviji.⁷⁷ Jugoslavenska strana je nastojala preko svojih javnih glasila sporazum prikazati kao svoju pobjedu i rezultat ispravnosti svoje politike prema Katoličkoj crkvi. Jugoslavenska strana bila je vrlo zadovoljna i komentarima inozemnog tiska o protokolu, tako da je Državni sekretarijat za inozemne poslove zaključio da je riječ o vjerojatno najpozitivnijem publicitetu koji je Jugoslavija imala u inozemnom tisku o bilo kojem krupnijem pitanju jugoslavenske politike. No, na sporazum je negativno reagirala Srpska politička emigracija, koja je povezivala potpisivanje protokola s Titovim obračunom s Rankovićem i njegovim pristašama, koji su po njihovu mišljenju smijenjeni jer su se protivili sporazumu. Srpska pravoslavna crkva je u protokolu vidjela novi konkordat, tj. dava-

⁷⁵ *Glas koncila*, (Zagreb), 3. VII. 1966.

⁷⁶ *Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije*, br. VI/1966.

⁷⁷ A. CASAROLI, n. dj., 364.

nje posebnih povlastica Katoličkoj crkvi u odnosu na druge vjerske zajednice. Biskupi u Hrvatskoj i BiH nisu se javno izjašnjavali o protokolu, dok su ga slovenski biskupi i nadbiskup beogradski Bukatko javno podržali.⁷⁸

Kardinal Šeper je u razgovoru s V. Cvrljom, nakon potpisivanja protokola rekao da podržava sporazum, ali da ima jednu ozbiljnu primjedbu koju je naveo i u Rimu, tj. da je najveći nedostatak sporazuma što nije riješio temeljno pitanje, tj. vjerski odgoj u školama. No, dodao je da se nada da će u postupku poboljšavanja odnosa između Crkve i države i to pitanje biti adekvatno riješeno.⁷⁹

Potpisivanju protokola najviše su se protivili hrvatski svećenici u emigraciji. Tako su hrvatski svećenici u emigraciji okupljeni u Königsteinu 7. kolovoza 1966. donijeli deklaraciju o potpisivanju protokola, s ciljem "točnog obavješćavanja svjetske javnosti". U deklaraciji navode da je u Jugoslaviji Partija iznad Ustava, te da u skladu sa svojom ideologijom otvoreno ide na uništavanje vjere bez obzira na povremeno taktiziranje. Ističu da u Jugoslaviji nema slobode savjesti i vjeroispovijesti, ni ravnopravnosti svih građana, te se vrši nečovječni pritisak posebice na hrvatski narod i katolike, koji se kao takvi diskriminiraju. Također izražavaju žaljenje što se protokol u jugoslavenskom državnom tisku pogrešno tumači u smislu "da je potvrđena istinitost 'crne legende' o hrvatskom kleru kao 'zlorablivačima svećeničke službe u političke svrhe' i 'teroristima'".⁸⁰

Kardinal Šeper je u razgovoru s novoimenovanim izaslanikom jugoslavenske vlade pri Sv. Stolici, V. Cvrljom, 13. rujna 1966. rekao da je među biskupima bilo protivnika potpisivanja protokola, te da su neki biskupi imali namjeru pisati prosvjedna pisma, ali da su se svi povukli nakon papine poruke i njegovih (Šeperovih) intervencija. Cvrlje je izrazio žaljenje što biskupi nisu javno podržali protokol u sredstvima javnog priopćavanja.⁸¹

Savez hrvatskih svećenika u SAD-u i Kanadi, održao je u listopadu 1966. sastanak u Chicagu na kojem je donesena "zajednička izjava", u kojoj se ističe odanost Katoličkoj crkvi i papi, priznaje pravo Sv. Stolici da pregovara o zaštiti vjere i s komunističkim vladama te se slažu s načelima Katoličke crkve prema političkim akcijama, političkom terorizmu i raznim vidovima nasilja. Poslije navedene izjave emigrantski tisak je ublažio svoje napise o protokolu. Za razliku od hrvatskih emigrantskih krugova, srpska emigracija u protokolu je vidjela novi konkordat i dokaz za svoju tezu da Hrvati "sve više ostvaruju pozicije u Jugoslaviji" i time dalje ugrožavaju interese Srpske pravoslavne crkve i srpskog naroda.⁸²

Da bi ublažila nezadovoljstvo Srpske pravoslavne crkve zbog potpisivanja protokola, vlada je odlučila pojačati joj financijsku i drugu pomoć.⁸³

⁷⁸ R. RADIĆ, n. dj., 533.-534.

⁷⁹ HDA, KOVZ, zapisnici, knj. 8, Zapisnik sa sjednice Komisije za vjerska pitanja SRH, od 5. VII. 1966.

⁸⁰ HDA, KOVZ, kut. 70, Pov. 211/1-1966.

⁸¹ HDA, KOVZ, kut. 66, Pov. 28/1-1966.

⁸² HDA, KOVZ, kut. 70, Pov. 211/1-1966.

⁸³ R. RADIĆ, n. dj., 535.

Jugoslavenski predsjednik J. Broz-Tito u razgovoru s V. Cvrlijom 1. studenog 1966. zanimao se o datumu dolaska i osobi papina izaslanika u jugoslavensku vladu. Tom prigodom ocijenio je pozitivnim obnovu odnosa sa Sv. Stolicom, napomenuvši da je bitno kako će se ponašati njezin predstavnik i hoće li se pokušati miješati u unutrašnje poslove Jugoslavije ili će nastojati pridonositi konačnom sređivanju odnosa između Katoličke crkve i države. Cvrlje je na to rekao da je prednost mons. Marija Cagne što je Talijan i da će vjerojatno na njega pozitivno djelovati povoljan razvoj odnosa između Italije i Jugoslavije. Tito se posebno zanimao kako su biskupi iz Jugoslavije primili protokol, na što je Cvrlje rekao da je dobar dio biskupa protiv protokola, ali da su se povukli zbog stege, nakon papine poruke dostavljene preko kardinala Šepera, da je sporazum potreban i koristan za Katoličku crkvu u Jugoslaviji. Tito je rekao da je papa progresivniji od biskupa u Jugoslaviji i da o toj činjenici treba voditi računa u izgrađivanju državne politike prema Crkvi. Tito je također upozorio na potrebu praćenja aktivnosti Katoličke crkve u poslijekoncilsko vrijeme i istaknuo da treba angažirati sve društveno-političke čimbenike, trajno i u potrebnoj mjeri, na suzbijanju sve ofenzivnije djelatnosti Crkve, koja prelazi crkvene okvire i sve više zadire u društveni život boreći se ponajprije za utjecaj na mladež. Na kraju je Tito rekao da postoje mogućnosti za suradnju Jugoslavije i Sv. Stolice na međunarodnom planu i da se ta suradnja može dalje razvijati i usklađivati ponajprije o pitanju rata i mira. Reкао je da postoje uvjeti za unapređenje odnosa sa Sv. Stolicom, te da se nije odmah išlo na uspostavu punih diplomatskih odnosa jer se vodilo računa o osjetljivosti Srpske pravoslavne crkve, ali ako bi se stvari povoljno razvijale, da bi se u datom trenutku moglo računati na pune diplomatske odnose.⁸⁴

Do razmjene izaslanika između Svete Stolice i Jugoslavije došlo je sredinom studenoga 1966., kada je najprije u Vatikan doputovao izaslanik jugoslavenske vlade V. Cvrlje, a zatim je u Beograd došao apostolski izaslanik Svete Stolice pri Vladi SFRJ, nadbiskup M. Cagna.⁸⁵ Do potpune uspostave diplomatskih odnosa između Sv. Stolice i Jugoslavije došlo je 1970.

Zaključak

Nakon smrti kardinala Stepinca, jugoslavenski režim ocijenio je da je vrijeme za pojačanu aktivnost na sređivanju crkveno-državnih odnosa, želeći u javnosti stvoriti uvjerenje da to prije nije bilo moguće, jer je to sprječavao kardinal Stepinac.

Iako nimalo nije odstupao od gledišta kardinala Stepinca, njegov nasljednik nadbiskup Šeper nije želio propustiti prigodu da iskoristi najave jugoslavenskih vlasti o normalizaciji odnosa za poboljšanje položaja Katoličke crkve u zemlji. Biskupi su sa zasjedanja biskupskih konferencija u rujnu 1960. uputili predstavku saveznoj vladi u kojoj su dali do znanja da su spremni djelova-

⁸⁴ HDA, KOVZ, kut. 70, Pov. 208/1-1966., Bilješka o razgovoru J. B. Tita i V. Cvrlje, od 1. XI. 1966., upućena E. Kardelju i drugima 8. XI. 1966.

⁸⁵ *Glas Koncila*, (Zagreb), 4. XII. 1966.

ti na poboljšanju crkveno-državnih odnosa, ali da je pitanje ukupnih odnosa Katoličke crkve i države u nadležnosti Sv. Stolice.

Do 1964. na razne načine i uz razne posrednike uspostavljeni su kontakti između Sv. Stolice i Jugoslavije, koji su trebali ispitati stajališta objiju strana i pripremiti teren za početak pregovora. Na razvoj stanja utjecalo je i održavanje II. vatikanskog koncila, koji je najavio otvaranje Crkve prema ateističkim režimima.

Službeni pregovori između Sv. Stolice i Jugoslavije tekli su u više etapa od lipnja 1964. do lipnja 1966. Iako je tijekom pregovora ostao nerješen znatan broj pitanja, uz niz kompromisnih rješenja utvrđen je konačan tekst sporazuma. Iako su se biskupi iz Jugoslavije protivili potpisivanju sporazuma u predviđenom obliku, Sv. Stolica ih je uspjela uvjeriti da je potpisivanje sporazuma nužno, jer da će inače Katolička crkva u Jugoslaviji doći u još teži položaj. Tako je konačno 25. lipnja 1966. godine potpisan protokol između Sv. Stolice i Jugoslavije, nako čega je došlo do razmjene izaslanika dviju država.

Sporazumom s Jugoslavijom, Katolička crkva je trebala olakšati svoju djelatnost u Jugoslaviji i otvoriti put za rješavanje svog položaja u drugim socijalističkim zemljama. S druge strane komunistički režim u Jugoslaviji nastojao je neutralizirati politički utjecaj crkve u zemlji i uljepšati sliku o sebi na Zapadu.

SUMMARY

NEGOTIATIONS BETWEEN THE VATICAN AND YUGOSLAVIA AND
THE SIGNING OF THE 1966 PROTOCOL

Following the cessation of diplomatic relations with the Vatican in 1952, the Yugoslav government changed its tactics against the Catholic Church. It gave up any further repressive policies but carried on with its efforts to break the unity of the Catholic Church and weaken its role in society. After the death of Cardinal Stepinac, the Yugoslav regime assessed the situation and decided it was time for more intensive activity towards the normalisation of church-state relations, wanting to create an illusion among the public that this had not been possible before due to the fact that all attempts had been obstructed by Cardinal Stepinac.

Although not stepping away from Cardinal Stepinac's viewpoints, his successor, Archbishop Šeper, did not want to overlook the opportunity of using the Yugoslav government's proclamations regarding the normalisation of relations in order to improve the status of the Catholic Church in the country. In September 1960, at the assembly of bishops conference, the bishops sent a note to the federal government in which they expressed their readiness to contribute towards the improvement of church-state relations, but also emphasised that the issue of general relations between the Catholic Church and the state was under the jurisdiction of the Holy See.

By 1964, an assortment of methods and intermediaries had been used to rehabilitate the contacts between the Vatican and Yugoslavia with the intention of examining both sides' viewpoints and preparing the ground for the beginning of the negotiations. The development of the situation was also influenced by the holding of the Second Vatican Council, which announced the opening up of the Church to atheistic governments.

Official negotiations between Vatican and Yugoslavia took place in a number of stages between June 1964 and June 1966. Although a considerable number of issues remained unsolved, the final text of the agreement, with a series of compromise solutions, was determined. While the Yugoslavian bishops opposed the signing of the agreement in the proposed form, the Holy See managed to convince them that the signing of the agreement was crucial as otherwise the Catholic Church in Yugoslavia would put itself in an even more difficult position. Thus the protocol between the Vatican and Yugoslavia was finally signed on the 25th of June 1966, followed by the exchange of ambassadors between the two countries.

Key words: The Holy see, 1966 protocol, the second Vatican Council